

МИХАЙЛО КОЗИК – ХУДОЖНИК І КЕРІВНИК: ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ

ID ORCID 0000-0003-2372-002X

Валерій ГАЛЬЧЕНКО

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

ID ORCID 0000-0002-3267-6123

Валентина НЕМЦОВА

ВІЛЬНИЙ ДОСЛІДНИК-МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ

ID ORCID 0009-0003-6907-8738

Володимир САЧКО

ВІЛЬНИЙ ДОСЛІДНИК-КРАЄЗНАВЕЦЬ

ID ORCID 0009-0006-1306-1592

Ігор ЧУДІЙОВИЧ

ВІЛЬНИЙ ДОСЛІДНИК-КРАЄЗНАВЕЦЬ

Стаття присвячена напівзабутому українському художнику Михайлові Козику (1879–1947) – майстру вражаючих натюрмортів, портретів, пейзажного живопису, жанрових картин та монументально-церковного живопису, виконавцю самотніх ілюстрацій. Ім'я Козика належить до покоління художників, які виступили на арену культурно-мистецького життя України на початку ХХ ст. Розквіт таланту мистця припав на 1930 ті – першу пол. 1940 х рр. За роки праці майстер створив понад 500 живописних картин і монументальних розписів, а також декілька сотень графічних композицій (більшість із яких вважаються втраченими). Понад 25 років він був причетний до становлення вищої художньої освіти в Україні. М. Козик викладав та був директором КХУ (1915), професором КАІ (1918) й КХІ (1925), працював викладачем (1932), а потім професором ХДХІ (1939), в. о. директора НХІ часів окупації Харкова Німеччиною (листопад 1941 – листопад 1942 го), викладав живопису у ВОС Львова (1944). Серед учнів найбільш відомі Є. Волобуєв, В. Головатий, М. Уманський, Ф. Нірод, О. Вандаловський, М. Ашихман, М. Сліпченко, Л. Чернов, В. Яценко, Г. Томенко, О. Яковенко, С. Грузберг. Цілеспрямоване дослідження творчості мистця почалось уже після 1979 р., коли через наполягання дітей, друзів і вдячних учнів було відзначено 100 річчя від дня його народження. За часів Незалежності добре вивчено було ранній (1910 ті) і середній (1920 ті) етапи творчості майстра. Проте в існуючих публікаціях недостатньо відображено період його зрілості, пов'язаний з Харковом (1932–1942), а також роки вимушеного перебування на Західній Україні (1943–1946). Значна частина даної публікації присвячена останнім чотирнадцяти рокам життя та творчості художника. Вагома частина ілюстрацій публікується вперше.

Ключові слова: Михайло Козик, ректор, художник, український стиль, станковий живопис, іконопис, вища художня освіта, біографія, пам'ять

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Як так сталося, що дуже талановитий, самотній і працьовитий мистець-маляр раптом перетворився на ізгоя, чиє ім'я протягом п'ятдесяти років майже не згадувалось у вітчизняному мистецтвознавстві, особливо на Сході України? Чому для більшості шанувальників мистецтва – особливо молодшого та середнього віку – творчість Михайла Козика зовсім невідома? Відповідь на ці питання є, і саме тепер, під час вирішальної Україно-Російської війни, у нас з'явилася можливість більш детально розповісти про головну таємницю

його лиховісної долі, що призвела до неймовірно жорсткого рішення тодішньої влади і, як наслідок, штучного забуття й імені майстра, й величезного творчого доробку як такого¹.

Але спершу нагадаємо головні тези щодо сучасної ідентифікації цього художника. Михайло Козик – майстер вражаючих натюрмортів та портретів, пейзажного живопису, жанрових картин і монументально-церковного живопису, а також виконавець самотніх ілюстрацій – був «художником на рід-

¹ Автори висловлюють щирі вдячність головному редактору журналу, проф. Євгену Котляру за допомогу в роботі над статтею.

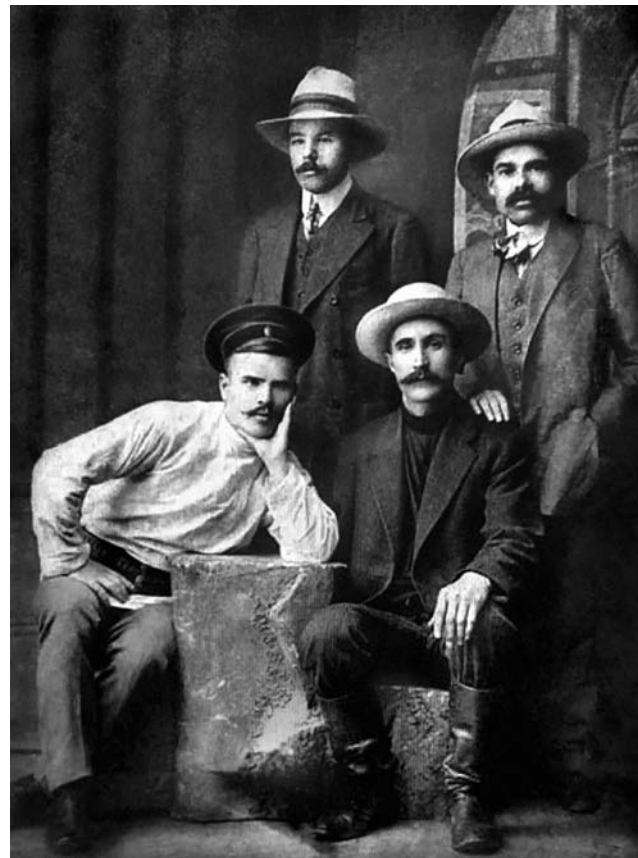
Лл. 1. Михайло Козик. 1910 ті.
Родинний архів

кість драматичної долі» [2]². Він належав до покоління митців, які виступили на арену культурно-мистецького життя України на початку ХХ ст. Його ім'я вписується у гроно таких визначних творчих особистостей, його сучасників і земляків, вихідців із сіверської землі, як Г. Нарбут, М. Самокиш, О. Довженко, М. Коцюбинський, П. Тичина та інші (лл. 1–3).

В історію вітчизняного мистецтва Михайло Козик увійшов як самобутній колорист та співець краси України. У своєму малярстві він органічно поєднав вишкіл української реалістичної художньої школи з новітньою естетикою європейського імпресіонізму [2]. Як наслідок, творчий доробок М. Козика став утіленням його власної версії українського національного малярського стилю.

Понад 25 років Козик був причетний до становлення вищої художньої освіти в Україні. Він викладав та був директором Київського художнього училища (1915), обіймав посаду професора Київського архітектурного інституту (1918) і Київського художнього інституту (1925); був викладачем (1932), а потім – професором (1939) Харківського художнього інституту; в. о. директора Національного художнього інституту часів окупації Харкова Німеччиною (листопад 1941 – листопад 1942го); викладав живопис у Вищих образотворчих студіях Львова (1944). Серед учнів найбільш відомі Є. Волобуєв, В. Головатий, М. Уманський, Ф. Нірод, О. Вандаловський, М. Ашихман, М. Сліпченко, Л. Чернов, В. Яценко, Г. Томенко, О. Яковенко, С. Грузберг та інші.

² Серед декількох білих плям у біографії художника, поки залишається невіршеною суперечність між україномовним написанням прізвища Козик і авторською формою підпису майстра з характерною зміною літери «и» на «і» – Козік. Більшість творів мистця підписані саме так. Імовірно, це було натяком на своєрідний творчий псевдонім. Наслідуючи батькові, вже в 1980–1990ті рр. подібний стиль підпису використовувала і його рідна донька Людмила Козик / Леся Козік (1916–2000) – хімік за фахом, журналістка львівського радіо за сферою діяльності, популяризаторка творчості батька.

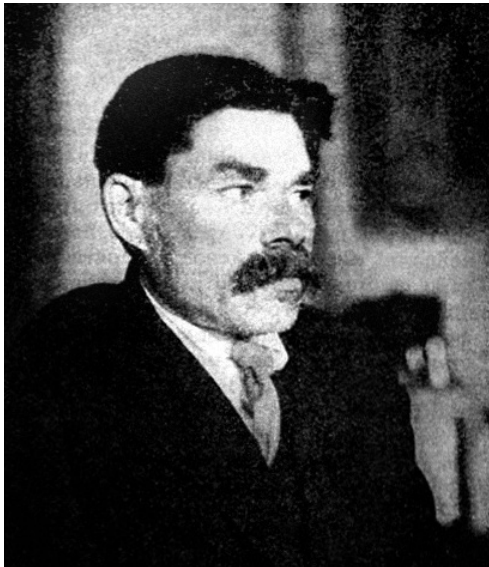

Лл. 2. Михайло Козик з друзями. 1910 ті. Родинний архів

За роки творчого життя М. Козик створив понад 500 живописних картин і монументальних розписів, а також декілька сотень графічних композицій. Проте в музеях Києва, Львова, Тернополя, Стрия, Дрогобича, Одеси, Харкова, Полтави, Ромён, Запоріжжя та Миколаєва зберігається заледве більше 30 його творів. Імовірно, переважна більшість творчої спадщини Козика, його живописні й графічні твори різними шляхами опинилися у приватних колекціях як в Україні, так і за кордоном³.

Незважаючи на високий фаховий рівень і поважний вік Михайла Козика радянська влада не пробачила художнику вимушеного перебування на окупованих територіях у 1940ві та оцінила його дії як колабораціонізм. Як наслідок, у повоєнні роки Козик був викреслений з історії вітчизняного мистецтва. «Жодної згадки про нього як художника і педагога [ми] не знаходимо <...> аж до 1973 р., коли у київському виданні “Словник художників України” з'явилась коротенька довідка про творчий шлях цього мистця» [2]. Звісно, ця публікація стала наслідком «хрущовської відлиги» та відповідної

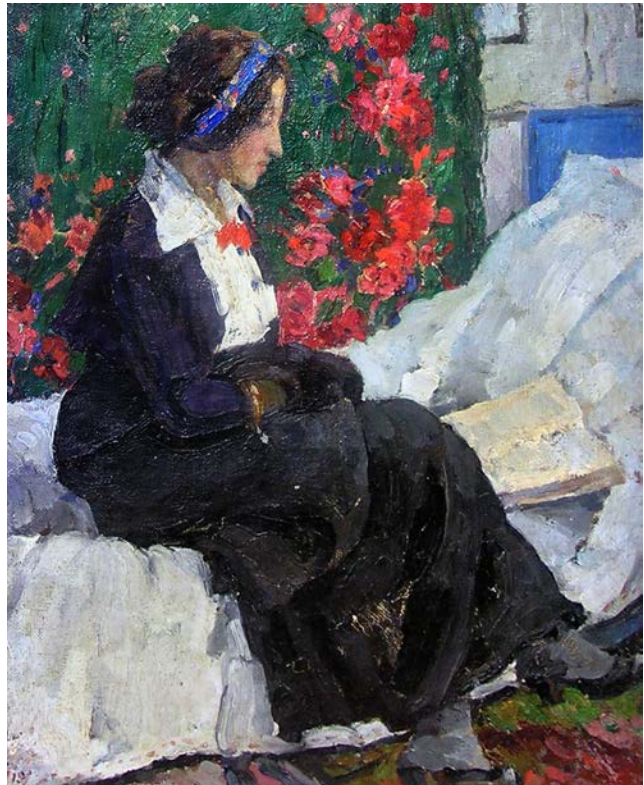
³ За часів окупації України військові вермахту залюбки надсилали до «фатерлянду» мистецькі твори, «куплені» чи «позичені» в місцевих малярів. Леся Козік, донька художника, згадувала: «З картинної галереї Харкова, крім інших, фашисти вивезли 37 кращих полотен [батька] <...>. Понімецьки акуратно пакували картини в ящики і чорною фарбою виводили місце призначення: Мюнхен і Лейпциг» [10]. До війни колекція Української державної картинної галереї у Харкові складала близько 75 тис. одиниць зберігання.

Іл. 3. Михайло Козик. 1920 ті.
Родинний архів

виставки 1958 р. у Львові до 10річчя з дня смерті майстра [13].

Але цілеспрямоване дослідження його творчості почалось уже після 1979 р., коли завдячуючи наполяганню друзів і вдячних учнів, було відзначено 100річчя від дня народження художника. «Тоді у залах Національного музею у Львові по вул. Драгоманова, 42 було влаштовано велику ретроспективну виставку його творів» [2], що складалася з 85 полотен [8]. Саме після цього з'явилась низка публікацій про його творчість у журналах [1; 2; 3], газетах [4; 12] та у спеціалізованій довідковій літературі [9; 10]. Найбільш відомою дослідницею його творчості стала серед інших львівська мистецтвознавиця Любов Волошин⁴. Майже все, що відомо про ранній і середній етапи творчості Михайла Козика, ми знаємо саме з її досліджень⁵ [1; 2]. Проте в її пу-

Іл. 4. Портрет дружини за читанням. 1915.
Приватна збірка

блікаціях недостатньо відображено період зрілості майстра, пов'язаний з Харковом, а також роки вимушеного перебування на Західній Україні.

Метою даної публікації є ґрунтовне дослідження харківського та львівського періодів життя й творчості Михайла Козика. Це дає підстави пролити світло на причини, що призвели до післявоєнного цькування майстра, а також презентувати твори останніх років його життя (1942–1946 рр.) й оприлюднити автентичні документи воєнної і післявоєнної доби задля сучасної реабілітації не-

⁴ Любов Василівна Волошин (12.03.1942, Львів) – мистецтвознавиця, член НСХУ (2002), заслужена діячка мистецтв України, лауреатка премії ім. С. Гордієнського (2006). Освіта: Львівський медичний інститут (1966), Інститут живопису, скульптури та архітектури в Ленінграді (1972). Працює в Національному музеї у Львові; від 1975 – ст. н. с., від 1989 – зав. Художньо-меморіального музею О. Новаківського у Львові. Дослідниця українського мистецтва кін. XIX – перш. пол. XX ст. Авторка статей про творчість М. Сосенка, О. Кульчицької, І. Северина, М. Бойчука, А. Манастирського, М. Козика, О. Новаківського та ін.

⁵ Михайло Якимович Козик народився 20.IX (2.X) 1879 р. в містечку Семенівка колишнього Новозибківського повіту на Чернігівщині (нині Брянцина) в багатодітній родині. Попри вади здоров'я (сколіоз хребта), Михайло ріс надзвичайно обдарованою дитиною; виявив нахил до малювання. Протягом 1892–1897 рр. навчався в іконописних майстернях при місцевій монастирській церкві.

Після переїзду до Києва в 1897–1902 рр. працював майстром-іконописцем у Києво-Печерській лаврі; під керівництвом І. Іжакевича брав участь у розписах Борисоглібської церкви на Подолі. У 1902–1909 рр. навчався в Київському художньому училищі (КХУ) (учителями були Г. Дядченко, І. Селезньов, М. Пимоненко, В. Менк, І. Макушенко), проте протягом 1905–1907 рр. мав вимушену перерву в навчанні. У 1905 р. Михайла захопив революційний рух – за участь в учнівському страйку був виключений з 5го класу КХУ, а у 1906му як член соціалдемократичного гуртка – заарештований. Після втечі понад рік переховувався в Гомелі,

Новозибкові, Білій Церкві. У 1907 р. разом з І. Шульгою, І. Хворостецьким, К. Трохименком (під кер. Г. Крушевського) брав участь у розписі собору в Білій Церкві. Восени того самого року М. Козіку було дозволено продовжити навчання на живописному відділі КХУ. За півтора року по тому (у травні 1909 р.) мистець отримав училищний атестат і звання «вчителя рисування та креслення». Протягом 1909–1913 рр. М. Козик навчається на живописному факультеті Московського училища живопису, скульптури й архітектури (МУЖСА); вчителі: К. Коровін, А. Архипов, Л. Пастернак та інші. Восени 1913го за твори, виконані під керівництвом К. Коровіна («Сухаревський базар», краєвиди та портретні начерки), М. Козик отримав звання художника Іго ступеня і грошову премію ім. С. Третьякова.

Починаючи з 1913 р. бере участь у виставках Московського товариства художників, Московської спілки поціновувачів мистецтв, виставці Вищого художнього училища при академії мистецтв, у 2й Всеукраїнській виставці (Київ, Полтава). Протягом 1914 р. навчався в Петербурзькій академії мистецтв у лабораторії технології живописних матеріалів під керівництвом М. Дубовського і Д. Кіпліка.

По закінченні навчання одружується з Ніною Поповою (1886) (іл. 4, 5), сестрою свого приятеля по МУЖСА; згодом у подружжя народилися донька Леся (1916) та син Максим (1920). По закінченні Київського медінституту Ніна працювала педіатром. Деякий час родина мешкала в Луганську й у Ромнах, де Козик працював художником театру. <...>

Лл. 5. Ніна Попова Козик. 1913.
Родинний архів

Лл. 6. Михайло Козик, син Максим, дружина Ніна, мати Наталя Антонівна та донька Людмила (Леся). 1925, Київ. Родинний архів

абиякого мистця та організатора мистецької освіти, ім'я якого було, по суті, викреслено з нашого мистецького контексту. Своєрідним напуттям на цьому шляху став фрагмент вірша з записників художника:

Усе земне я пережив,
Пізнавши насолоду труду,
І свою пайку відробив –
Продовжуйте, я з вами буду...

ПОВЕРНЕННЯ ДО КИЄВА: ТАЛАНОВИТИЙ МИСТЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

На час приїзду до Києва Збрічний М. Козик уже мав вагомий малярський досвід і повагу між спільнотою українських мистців. Невдовзі розпочалася його педагогічна робота. Л. Волошин зазначає: «Федір Кричевський запрошує його до викладацької роботи у Київському художньому училищі. Тут мистець упродовж десяти років (1915–1925) працює пліч-о-пліч з Анною Крюгер-Праховою, Юхимом Михайлівим та Григорієм Дядченком» [1]. Майже одночасно Козик стає членом Товариства київських художників, активним експонентом його виставок. Майстер активно працює творчо (іл. 7–13).

«Михайло Козик разом зі своїми сучасниками, як-от брати Кричевські, Г. Нарбут, О. Мурашко, О. Богомазов, Ю. Михайлів, М. Бурачек та М. Жук, стає в перші ряди будівничих української культури. У 1918му його обирають головою Товариства діячів українського пластичного мистецтва» [1]. Улітку того ж року за сприяння міністерства освіти разом із соратниками М. Козик організовує Всеукраїнський з'їзд художників і при ньому – Всеукраїнську виставку образотворчого мистецтва. Одночасно з мистцем свої твори експонували

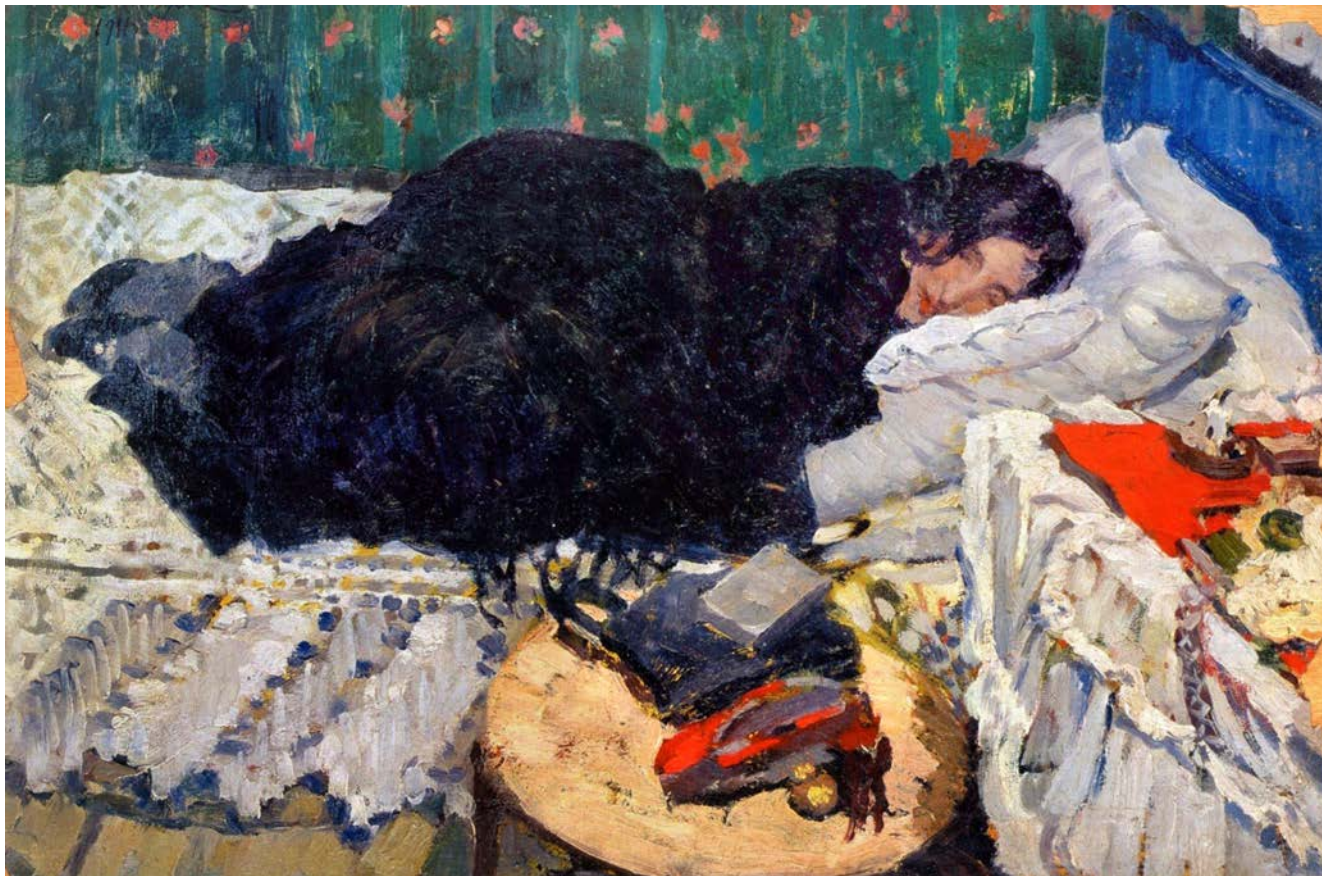
В. Кричевський, П. Холодний, О. Содомора, Ю. Михайлів, К. Трохименко, Ю. Павлович та інші.

Протягом 1918–1920 рр. одночасно з викладацькою роботою М. Козик обіймав посаду директора КХУ, яке на той час мало назву «Вільні державні художні майстерні». Він доклав чималих зусиль для створення нових навчальних програм, які більшою мірою відповідали вимогам часу [7]. А одночасно – працював проректором та перебував на посаді професора Київського архітектурного інституту. «1919 р. розпочалась його довголітня праця вчителя рисування у щойно зорганізованій у Києві Першій українській гімназії ім. Т. Шевченка, яку очолив досвідчений педагог Володимир Дурдуківський» [1].

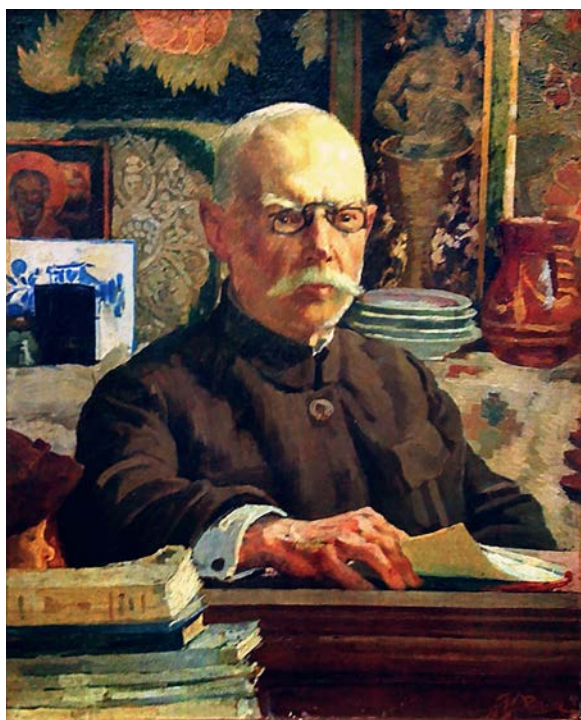
«Поza [викладацькою та громадсько-організаційною] роботою Козик працює творчо як живописець, він виконує низку першорядних портретів своїх визначних сучасників. Серед них: «Портрет академіка Миколи Біляшівського» (1919) (іл. 8), «Портрет Климента Квітки», «Портрет Івана Стешенка» та [пам'ятну] композицію «Нарбут у труні в Софіївському соборі» ([усі твори] 1920 р.)» [1].

З 1925 до 1932 р. М. Козик працює співробітником Київського художнього інституту; викладає техніки та технології малярських матеріалів і живопису на окремих курсах. Саме в цей час митцем створено: «Сестри. Два світи» (іл. 17), «Білі квіти», «Портрет дочки Лесі» (іл. 15), «Автопортрет» (іл. 16), а також офіційні картини-агітки «Водолази Дніпрогесу», «У шахті», «Коксові печі», «Домна», «Засоби поновлення людини» тощо.

З 1926 р. Козик стає членом Асоціації художників Червоної України (АХЧУ). Майстер бере участь в організації виставки «По селах, містечках і містах України» (1926, Київ) та Першої всеукраїнської виставки АХЧУ (1927, Харків), де експонує 29 своїх творів. Серед них: «Портрет учительки М. Грінченко»

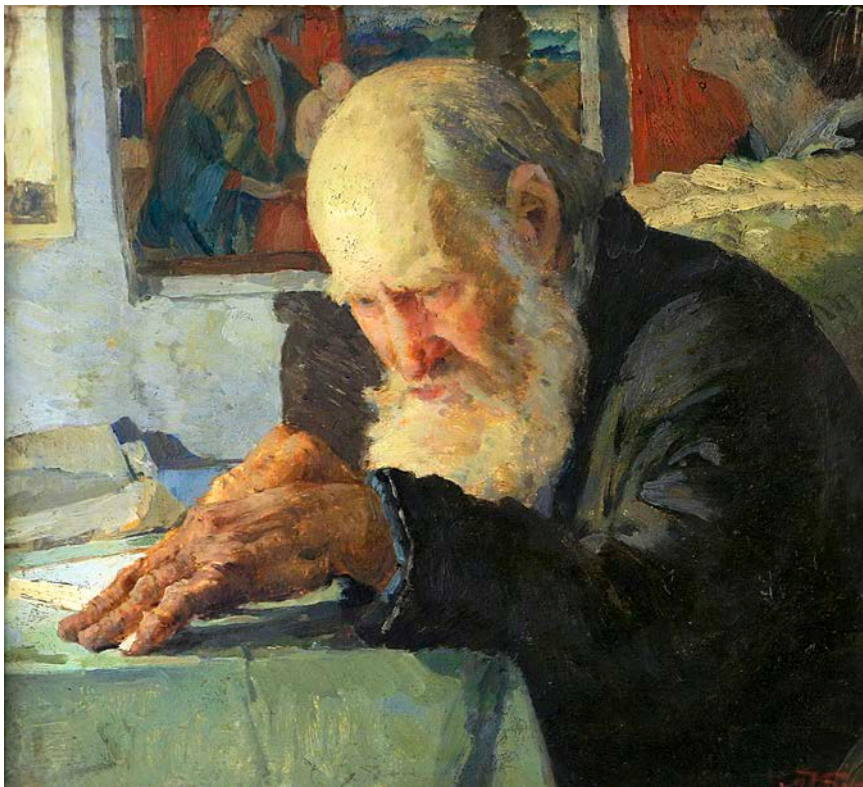
Іл. 7. Спяча жінка. 1915. П., о. Колекція НАМУ, Київ

Іл. 8. Портрет академіка Миколи Біляшівського.
1919. П., о. ОХГ, Одеса

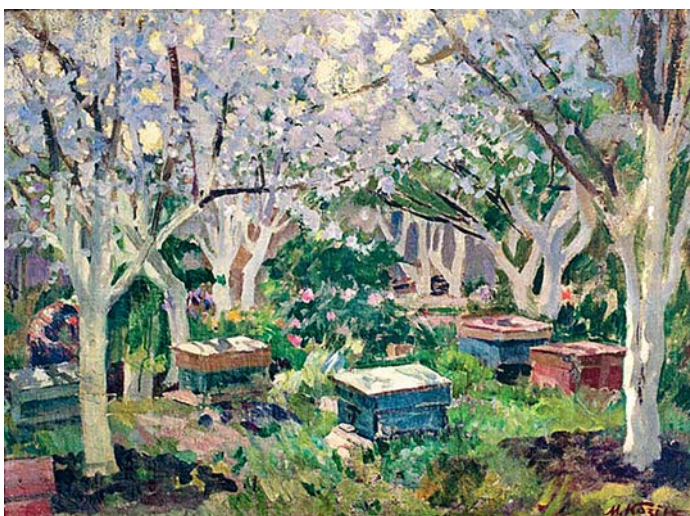
Іл. 9. На терасі. 1919. П., о. 67 × 98 см. ХХМ, Харків

Лл. 10. Портрет старого. 1916. К., о. 44 × 49,5 см. ПХМ, Полтава

Лл. 11. Селянка, яка читає. 1920 ті. НХМУ, Київ

Лл. 12. На пасіці. Весна, 1915. П., о. 74 × 52 см. Приватна збірка

Лл. 13. Над Дніпром. Весна, 1920 ті. К., о. 41 × 30,5 см. Приватна збірка

(1924), «Портрет матері» (1927), «Сама собі господиня» (1927), «Українка» (1929) (іл. 22); пейзажі «Пристань на Дніпрі» та «Понад Дніпром» (обидва 1927); натюрморти «Квіти» та «Врожай» (обидва 1927); жанрові картини «Слухають» (іл. 20) та «Торгівля лозою в Києві» (обидві кін. 1920х). Згодом Козика висунули на посаду заступника голови АХЧУ Ф. Кричевського.

Серед значних творів цього періоду є олійне панно «Палеогеновий краєвид на Волині» (1,42 × 6,7 м), яке було виконане 1930 р. на замовлення ВУАН для Геологічного музею, заснованого при Академії відомим науковцем П. Тутковським.

За ствердженням Л. Волошин, «художник зобразив третинний період, коли на нашій території буяла пишна тропічна рослинність із розкішними магноліями, дивовижними пальмами та лотосами» [1]. У подальшому цю працю продовжив відомий майстер І. Іжакевич, зробивши серію панно «Історія Землі».

Наприкінці 1920х – на початку 1930х рр. почався жорстокий наступ тоталітарного режиму на українську культуру, мистецтво, освіту та науку. Політика українізації, що на початках домінувала у вищій школі, була замінена класовою ідеологією пролеткульту. У КХІ панує атмосфера «страшної

Лл. 14. Портрет жінки в овальній рамі.
П., о. 1926. КЗМ, Ромни

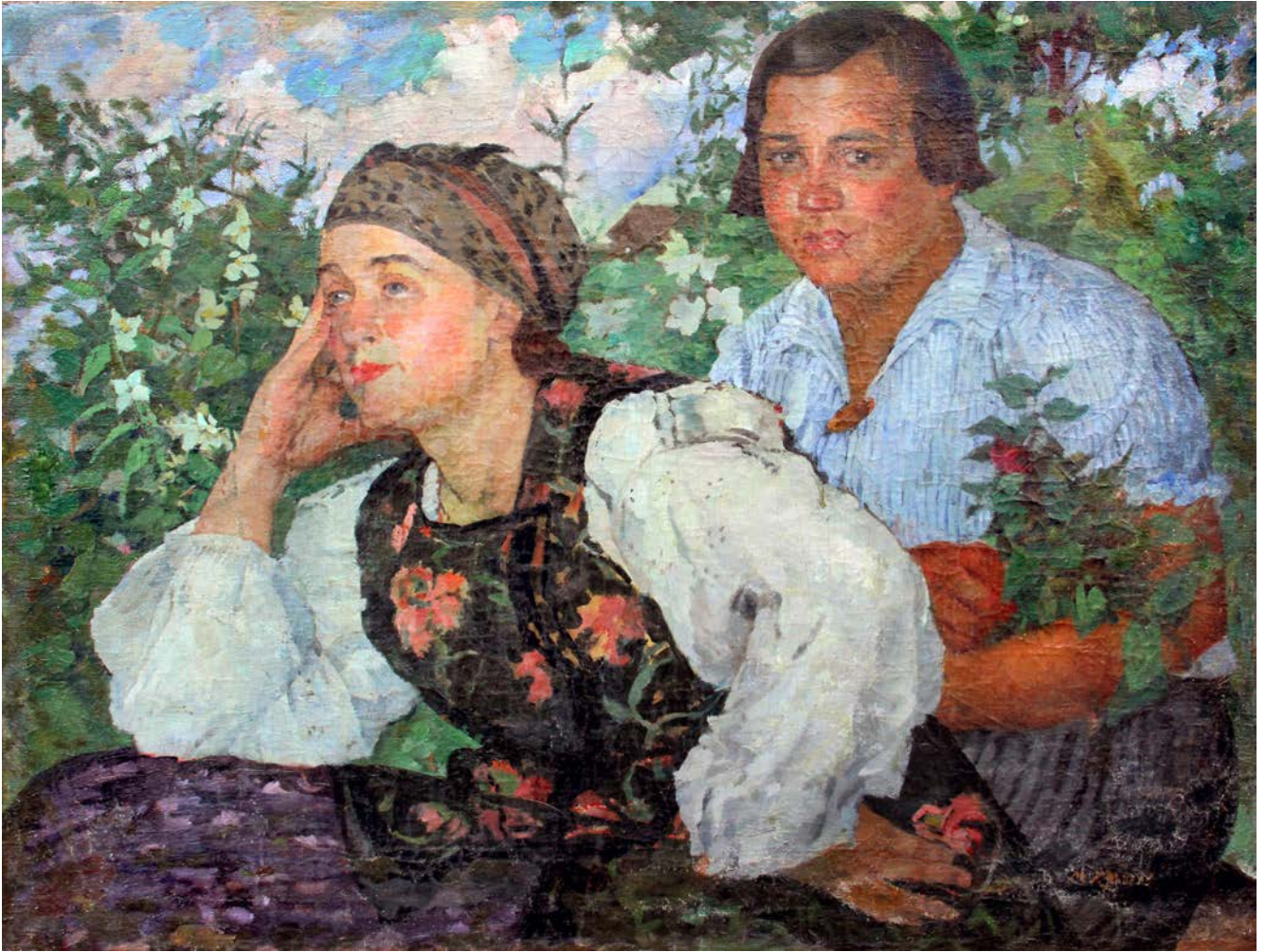
Лл. 15. Портрет дівчини. Донька Леся. 1929. П., о. 74 × 52 см.
Приватна збірка

Лл. 16. Автопортрет. П., о. 1930. Приватна збірка

М. Козик. 1934. Збільшений фрагмент
фотоілюстрації №18

Лл. 17. Сестри. Два світи. 1930. П., о. НМШ, Львів

Лл. 18. Професори М. Козик, С. Прохоров, О. Симонов та невідома. 1934. Фото з архіву ХХМ

задухи», цькування, наклепів, доносів... Не витримуючи подібного ставлення, окремі професори самі полишили свої посади, а деякого з них безсоромно звільнили. Безпосередньо Ф. Кричевському і М. Козику запропонували переїхати на роботу до харківського вишу.

ПЕРЕЇЗД ДО ХАРКОВА: КУМИР СТУДЕНТІВ, «ЧЕРВОНИЙ» ПРОФЕСОР

На відміну від Кричевського, який затримався на новому місці лише на дватри роки, Козик мешкав у Харкові ціле десятиріччя починаючи з голодного 1932 р. до часів воєнного, знекровленого 1942го. З нез'ясованих причин дружина з дітьми залишилась у Києві (іл. 6). У подальшому це рішення призвело до розпаду сім'ї. Протягом якогось часу художник жив на самоті, а потім зійшовся з Варварою Ситник, взяв опіку над її дітьми – Леонідом і Ольгою. Згодом вони теж обрали мистецький шлях.

У Харківському художньому інституті (ХХІ) поряд з М. Козику та Ф. Кричевським у ті ж роки працювала плеяда талановитих митців – викладачів старшого покоління, які отримували мистецьку освіту в Петербурзі, Москві, Києві, Парижі, Празі: С. Прохоров, О. Кокель, О. Хвостенко-Хвостов, М. Федоров, Л. Блох, М. Шаронов, І. Падалка, В. Касіян, А. Петрицький, М. Самокиш, Л. Крамаренко, а також викладачі більш молодшого віку – С. Беседін, М. Деревус, Д. Овчаренко, Д. Шавикін, Ю. Садиленко, В. Мироненко, М. Фрадкін, Й. Дайц, О. Довгаль,

Іл. 19. М. Козик зі студентами в малярській майстерні ХХТІТ. 1935. Фото з архіву Л. Чернова

М. Зубар, І. Мельгунова, О. Кудрявцева та інші, хто закінчив цей заклад напередодні (іл. 18).

З часу роботи в ХХІ для Михайла Козика розпочинається ще один важливий творчий етап. Спочатку майстер тісно співпрацював з Федором Кричевським. Обидва викладачі були справжніми кумирами студентів. Пізніше професор Л. Чернов згадував, наскільки це були унікальні педагоги, кожен зі своєю методикою, що спричинило поділ студентів на два табори: одні були палкими прихильниками живописного методу Козика, де рисунок відступав на другий план перед складними колористичними завданнями, інші тяжіли до чіткості рисунку, кольорових контрастів і монументальної могутності манери Ф. Кричевського. Урешті, за твердженням Чернова, переміг вплив Козика, – він виявився сильнішим. Можливо, це сталося ще й тому, що його картини зроблені під впливом імпресіонізму: такі безтурботні, сповнені світлик і добрих почуттів – буквально виринають з контексту тодішнього часу, закликаючи до реальності без історичних катаклізмів, потрясінь. Здавалося, що цей мистець жив в іншому вимірі, бо навколо себе вмів створити справжню святкову атмосферу. Його вимогливість до якості робіт студентів поєднувалася з м'яким гумором та добросердечністю [24] (іл. 19).

І студенти відгукувалися на його педагогічні методи й людські якості своєрідним юнацьким гумором, про що свідчить фрагмент тексту пісеньки про професора Козика (одним зі співавторів був його улюбленець – В. Яценко), написаної на мотив популярної в ті часи «Пісні про Щорса»:

Підіймався Козик на другий этаж⁶
Показать студентам вищий пілотаж:

– Хлопці, чї ви будете, як ви живете?
Які ваші принципи? Бачу щось не те!

– Ми – сини батальної, ми за вищий клас,
Ми за ваші принципи – вищий пілотаж!

– Хлопці, чї ви будете, як діла ідуть?
Живопис професора не туди ведуть!

Живопис ж треба, хлопці, так писать:
Зверху вниз, наліво, а потім назад.

А в ескізах треба подражать мені –
У руках газета, фікус на вікні.

<...>

⁶ Тут свідомо збережено автентичну форму запису цього вірша-пісеньки. – Ред.

Лл. 20. Слухають. П., о. 1929. Фото з архіву Л. Чернова

Лл. 21. М. Козик за роботою в майстерні. 1934.
Фото з архіву Л. Чернова

Лл. 22. Українка. П., о. 1929. Приватна збірка

Іл. 23. М. Козик зі студентами ХХТ. Вірогідно, під час роботи над картиною «Читають конституцію». 1935. Фото з архіву Л. Чернова

Іл. 24. Натюрморт. 1936. Пол. на фанері, о. 61,3 × 49,5 см. ПХМ, Полтава

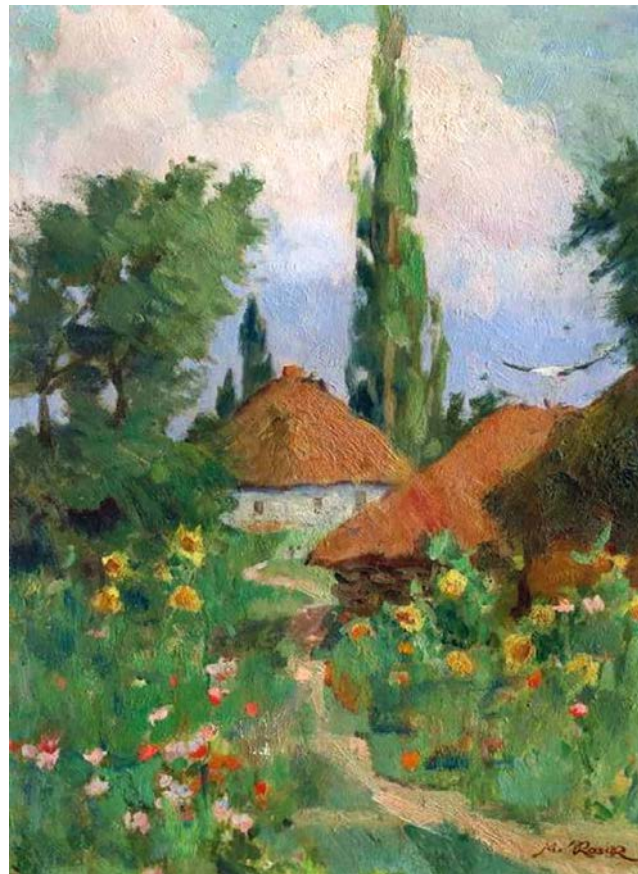
Іл. 25. Дівчина перед дзеркалом. П., о. 1939. 60 × 60 см.
Приватна збірка

Мабуть, завдяки своїм рисам характеру, доброти та поетичному складу душі, художнику вдавалося знаходити засоби відгородитися від «епохальних збурень». Він умів повністю поринути в стихію живопису, а ще любив співати та грати на гітарі. У його майстерні, за спогадами Л. Чернова, можна було почути тихий спів студентів, що допомагало роботі. Під час поїздок на пленери до Полтавщини, на його прохання запрошували «молодок» із села. Відрадою для душі були народні пісні – їх співали всі разом, як колись, за старих часів, на сільських вечорницях. Світло його картин – це й світло душі автора, людини з патріархальними засадами та глибоко релігійної з дитячих років, що доводилось у ті часи замовчувати [3].

У професійному спілкуванні Михайло Козик мав улюблене слово – «принцип», свого роду узагальнення його способів досягнення досконалості. «Постановки він також ставив “принципові”, здебільшого силуети фігур чи голови на світлому фоні» [24]. Для однієї з його багатофігурних композицій («Читають конституцію»), створених у ці роки, позували навіть студенти. Картина вийшла дуже барвистою та настроєвою, оскільки під час роботи всім було радісно і затишно, начебто до раю потрапили, «навколо росли пальми і фікуси» [24], а до того ж іще й кімнатні пташки співали (іл. 23).

Тематичний і технічний потенціал М. Козика був дуже широким. Працюючи переважно в царині пейзажу, майстер написав і чимало чудових камерних портретів, натюрмортів і жанрових картин (іл. 24, 25, 26, 31). Іноді повторював свої композиції в техніці літографії, досконально знав техніку фрески. Уже на ранньому етапі творчості розкрився видатний дар колориста, що підкреслив критик М. Макаренко в статті, надрукованій у журналі «Глобус» (1927). Палітра живописця мала широкий діапазон, простягаючись від теплих, золотистих і світло-зелених до різноманіття холодних тонів. Якимось дивним чином, цілком у дусі класики, митцю вдавалося показати багатство відтінків білого кольору залежно від освітлення, фактурних якостей, стану атмосфери та всього середовища. Тому особливо чудовими були зимові пейзажі, дуже теплі та сонячні [16].

Подібно до свого київського вчителя Г. Дядченка – «співака жіночої душі», він тяжів до жіночих образів, сприйнятих у світлому, поетичному ключі, як джерело домашнього спокою, затишку та духовної чистоти. Для уточнення поетичних асоціацій художник зазвичай вводив у свої композиції елементи жанрових мізансцен: якась тиха дія, пейзажне середовище чи скромний інтер'єр, а також атрибути у вигляді книги або квітки. Серед найкращих жіночих портретів майстра – «Портрет жінки у овальній рамі» (1926) (іл. 14), «Портрет доньки Лесі» (1929) (іл. 15), «Українка» (1929) (іл. 22), «Сестри. Два світи» (1930) (іл. 17), сюжети яких перекликаються з більш ранніми творами: «Портрет дружини за читанням» (1915) (іл. 4), «Спляча жінка

Іл. 26. Українське село. 1930 тї. К., о. 41 × 30,5 см.
Приватна збірка

(1915) (іл. 7), «Портрет старого» (1916) (іл. 10), «На терасі» (1919) (іл. 9). Як зазначає Л. Волошин, «оповідальний мотив у цих портретах-сценках зведений до мінімуму. Зате оточення героїнь, а також світло, в яке вони занурені, набуває значення важливого емоційного акомпанементу образу» [3]. Навіть деякі з жанрових картин М. Козика – це, по суті, багатофігурні портрети, де панує світло і повітря, відчуття гармонії та радості життя (іл. 20).

У червні 1934 р. за рішенням ЦК ВКП(б) усі вищі державні й партійні установи УРСР переїхали з Харкова до Києва. Майже одночасно з цією подією в Україні, як і взагалі в СРСР, було запроваджено нову реформу художньої освіти. Відповідно до міністерських директив, головний художній навчальний заклад України мав працювати лише в Києві. Харківський та одеський художні інститути було ліквідовано. Усі ті, хто бажав здобути вищу мистецьку освіту, мали їхати до нової столиці. З цього ж приводу кількох провідних професорів ХДХІ (М. Шаронова, А. Петрицького, І. Падалку, Ф. Кричевського) перевели до реорганізованого Київського художнього інституту. Декому з викладачів Харкова надали можливість одночасно працювати й у київському виші. Серед таких був і Козик, він теж устигав вести дві окремі майстерні: і в Харкові, і в Києві... [24].

Лл. 27. Портрет Марко Вовчок. 1937. Кольорова літографія.
З електронної бібліотеки «Культура України»,
URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=13140>

Лл. 28–30. Ілюстрації до оповідань Марко Вовчок «Козачка», «Сестра», «Горпина». 1937. Авторська літографія.
З електронної бібліотеки «Культура України», URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=13140>

Лл. 31. Натюрморт. П., о. 1940. НМШ, Львів

З 1935 до 1938 р. Харківський художній інститут втратив статус вищого навчального закладу і перетворився на художній технікум підвищеного типу (ХХТПТ)⁷. Через ці обставини художня профшкола (технікум) і робітфак (підготовчий факультет), які одночасно працювали під одним дахом з художнім вишем на вул. Каплунівська, 8, також припинили існування. Усі навчальні підрозділи було об'єднано у ХХТПТ. Проте, зі слів Л. Чернова, який саме у 1934 р. закінчував освіту в технікумі, відомо, що професорсько-викладацький склад художнього технікуму підвищеного типу майже повністю увібрав у себе фахівців колишнього ХХІ [24].

Як і раніше, Михайло Козик активно займається творчістю. Так, 1935 р. він бере участь у VI Всеукраїнській мистецькій виставці, де експонувалися твори понад 300 авторів. Після цього вернісажу – отримує «вагоме замовлення» на серію портретів комуністичних діячів України. У 1936 р. – разом з іншими художниками, такими як М. Бурачек, Ф. Кричевський, А. Черкаський, І. Шульга та Л. Обозненко, їде на Донбас для малювання виробничих картин і пейзажів. Написав: «Донбас», «У шахті», «Шахта Бурос», «Завком» тощо. Наступного року Козик виконав серію ілюстрацій до оповідань Марко Вовчок («Сестра», «Козачка», «Одарка», «Горпина», «Свекруха» тощо) (іл. 28–30). Оформлю-

вав це ювілейне видання Л. Каплан, який включив до збірки й літографську версію портрета письменниці, зроблену мистцем раніше (іл. 27).

Невдовзі, за три роки, у 1938му, здоровий глузд таки переміг – художній технікум підвищеного типу було вирішено реформувати у зворотному напрямі, в художній інститут, який продовжив готувати живописців, театральних художників, станкових графіків і скульпторів вищого рівня.

З 1938 р. Козик викладає разом з Миколою Самокишем⁸ у майстерні батально-історичного живопису, а згодом керує власною майстернею станкового живопису, поклавши великі надії на найкращих учнів старших курсів – В. Алексеева, В. Забашту, Л. Чичкана, В. Віхтинського. Тоді у студентському середовищі успішно освоювали методи імпресіонізму, незважаючи на упередження та критичну опозицію в офіційних структурах. Але так було в теорії, а інше було на практиці. Картини М. Самокиша та М. Козика вирізнялися свіжістю колориту, пастозною технікою накладання фарб і водночас простою вислову. Їхнє мистецтво – це одна з яскравих стадій у послідовному розвитку та досягненнях харківської школи плернерного живопису. Не без їхнього впливу в харківському живописі вже повоєнного періоду склався своєрідний імпресіоністичний

⁷ З середини 1930х рр. в СРСР технікуми розглядались уже як заклади, що готували фахівців лише середньої спеціальної освіти. У сфері художньої освіти панував той самий принцип.

⁸ За свідченнями професора Л. Чернова, в 1938 р. викладацькі кадри відновленого ХДХІ було посилено відомим художником-баталістом, академіком М. Самокишем та художником-монументалістом, професором Л. Крамаренком [21, с. 3, 19].

Лл. 32. Будиночки біля річки. Поч. 1940 х. Пол. на дереві, о. 74 × 86 см. Приватна збірка

«ухил» (етюди та картини Л. Чернова, Є. Яковенко, С. Солодовника; учнів Л. Чернова – К. Таньпетера, Б. Колесника; учня М. Сліпченка та Л. Фігільова – В. Нестерова) [16].

Того ж 1938 р. Михайла Якимовича Козика прийняли до Спілки радянських художників⁹, а наступного, 1939 р., – затвердили у званні професора. Поза сумнівом, усе це яскраво свідчить про офіційне визнання майстерності й таланту художника. Найкращі твори цього періоду – «Моя палітра» (1934), «Піонерка з квітами» (1935), «Весна в зоопарку» (1936), «Дівчина з бузком» (1936), «Літній день. Село Яреськи» (1938), «Червонофлотець в гостях у колгоспників» (1938), «Малий Тарас слухає розповідь свого діда» (1939), «Річка взимку» (1940) та інші.

Після «звільнення» советами Західної України, в 1940 р. під час літньої практики разом зі студентами Михайло Козик писав етюди на Гуцульщині, саме в тих місцях, де любив працювати й Олекса Новаківський. У карпатських етюдах Козика переважали синьо-холодні та перлово-сірі кольори як наслідок чуттєвого сприйняття унікальної краси природи цього краю – Синьогори. За ступенем емоційного настрою, за колоритом та особливостями техніки це були, як завжди, майстерно виконані поетичні твори [3].

Наприкінці 1930х – на початку 1940х рр. у ХХІ було оновлено суто академічну систему викладання; всі формалістичні й націоналістичні течії були давно «подолані». У свідомості викладачів і студентів домінуюче місце посідає лише «метод соціалістичного реалізму». Навчально-методичний процес

формується на спеціалізованих факультетах: живописному, скульптурному та графічному, яким підпорядковувалися відповідні кафедри. Одночасно з художнім інститутом, у лівому крилі історичного приміщення вишу на Каплунівській вулиці почало працювати й художнє училище (ХХУ) для підготовки абітурієнтів. З цього часу харківська художня школа стає все більше відомою і популярною. До Харкова вирушає учнівська молодь з усіх куточків СРСР [16].

ВИКЛИК І ВІДГОЛОСОК: ВИЖИТИ ЗА БУДЬЯКУ ЦІНУ

Як щороку, влітку 1941 р. студенти проходили пленерну практику в Хатках¹⁰, що поблизу села Сорочинці на Полтавщині, – справжня гоголівська місцина! Професор Л. Чернов пригадує: «Ми знову в Хатках. А який врожай!.. Вродило всього! На степу море жита пшениці, гречка убралась у біле цвітіння. Яблуні, обтяжені від плоду золотого, посихляли вітки аж до землі. Коси сяють на сонці, мантачки дзвенять піснею, косять отаву люди. Весілля в селах за весіллям. А ночами, коли місяць ллє тихий світ, у бузку соловейко заливається, сміється, виспівує свої чарівні пісні. Рай та й годі!» [24]. І раптом – ВІЙНА...

Фронт швидко рухається на схід. Усі шоковані неспроможністю Червоної армії зупинити ворога. Уже вночі на 19 вересня радянські війська залишили Київ. Тепер до оборони готується й Харків¹¹. Одночасно триває евакуація промисловості та цивільного населення... Саме в цей час до міста дісталася вціліла частина Київського художнього інституту. За рішенням уряду КХІ та ХХІ перетворюються на Об'єднаний український художній інститут. Поетапно майже весь новоутворений виш, хоч і з величезними труднощами, повезли на схід СРСР (спочатку до Саратова, потім – у Самарканд). По лінії Спілки художників окремих викладачів і членів їх родин вивезли до Алмати, Уфи, Тбілісі

¹⁰ Село Хатки поруч із річкою Хорол, традиційно популярна серед художників місцевість; сюди ж приїжджали студенти з Харкова для проходження літньої практики.

¹¹ У зв'язку з дуже швидким просуванням ворожих військ на схід, передокупаційний період життя Харкова ставав дедалі суворішим: з липня все більша кількість товарів розподілялася за картками, 27 липня німецька авіація вперше бомбила місто, а з серпня бомбардування відбувалося щоденно. Харків усе більше й більше наповнювався евакуйованими з Київської, Чернігівської, Сумської та інших областей, а також пораненими червоноармійцями. Було розгорнуто велику кількість евакопунктів і госпіталів. Населення міста вже нарахувало більш як 1 млн осіб. У серпні почалась евакуація підприємств і людей. До 20 вересня залізницею було вивезено 320 ешелонів устаткування, 275ма ешелонами евакуювалися підприємства й установи, їх працівники з сім'ями, також з міста вирушили 56 санітарних потягів. З огляду на швидкі зміни оперативної обстановки на користь супротивника, радянському командуванню не вдалося реалізувати план великої битви під Харковом. Почалося знищення невизволеного устаткування підприємств. Напередодні здачі міста було введено з ладу системи опалювання, водопостачання й каналізації, знищено інженерні комунікації. 19 жовтня зупинився міський транспорт, а 22го – пішов останній потяг... [13, с. 11].

⁹ Цю творчу спілку було сформовано поступово; протягом п'яти років (з 1933 до 1938) працював лише оргкомітет. Окремі самостійні творчі спілки було примусово ліквідовано. Майже одночасно зі Спілкою художників СРСР були засновані й інші творчі організації – художників, архітекторів, письменників, композиторів. Починаючи з 1938 р. вся творча діяльність у СРСР підлягала тотальному державному контролю.

«альтернативними шляхами». Проте дехто свідомо вирішив залишитись у місті «на милість переможця»... [24]

Такий стан справ був пов'язаний з умовами воєнної доби: поганою поінформованістю, скупченням людей на вокзалах, обмеженою кількістю вагонів, бомбардуванням залізниці тощо. Саме з цих причин не мала змоги виїхати з Харкова значна частина творчої інтелігенції¹². Наприклад, серед художників, що залишилися, були провідні викладачі та звичайні співробітники Харківського художнього інституту: професори С. Прохоров і О. Кокель, доцент М. Зубар, зав. бібліотеки Т. Строчева, секретар-референт Г. Гаркушевська. Також залишилося декілька художників-студентів, переважно дівчат (близько 20–25 осіб) [20].

Не вдалося виїхати з міста й Михайлові Козику, який був обмежений дуже скрутними обставинами. Пізніше він виправдовувався: «Дружина хвора лежить в ліжку, у неї камені в нирках і запалення, кричить від болю. Доньки немає з окопів, вона прибігла за два дні до приходу німців, а головне – не було транспорту чим їхати, а в мене родина складалася з п'яти душ: малі, старі і хворі. Наші студенти з директором Августом¹³ пішли пішки. <...> Август два рази їздив на вокзал і не міг сісти. Дружину з дітьми залишив, а сам пішов, – може десь вчепитись на дачний потяг. <...> Чи міг я евакуюватись[?]. Мені теж 65 років і я теж хворий...» [14].

Ситуація на фронті розбухувалася все більше... Рівно за п'ять місяців війна докотилася вже й до Харкова. 24 жовтня, здолавши опір супротивника, війська вермахту (близько 100 000) увійшли в місто. Розпочалася зачистка території, націлена на фізичне винищення ворогів рейху: комуністів, євреїв, поранених червоноармійців – потенційних партизанів. У напівзруйнованому місті життя цивільних завмерло... Після мобілізації та евакуаційних заходів у Харкові на голодну смерть, геноцид і муки окупації залишилися близько 600 000 людей – без їжі, тепла, води й електрики. З метою облаштування побуту своїх вояків, нацистське командування організувало буфер-посередника між окупантами й місцевим населенням. Цю функцію поклали на міську управу¹⁴.

¹² Поміж тих, кому не вдалося виїхати, були відомі актори, музиканти, співаки І. Гіряк, В. Хомський, Б. Гмиря, М. Неділько, М. Горохов, К. Морозова, М. Копнін, Т. Ріжок, архітектори й художники О. Бекетов, В. Естрович, В. Троценко, Ф. Черноморченко, В. Лук'янов, М. Добронравов, К. Дмитрієва, К. Сторожниченко, М. Уваров, М. Бурачек, О. Симонов, С. Мінюра, П. Федоров, І. Іванов, В. Савін, К. Бульдін, М. Котлярєвська, П. Сулонін, Г. Горелов, Г. Сердобінська, К. Воронцова-Гілі, Гороховцев, Цибулько та інші.

¹³ Ілля Лазаревич Август (1902–1943) – мистецтвознавець, художній критик, доцент. Протягом 1934–1938 рр. працював заступником директора з навчальної роботи у ХХТІТ; очолював кафедру історії мистецтв. З 1938 до 1941 р. – директор ХХУ і також із 1940 до 1941го – ректор ХДХІ. Протягом вересня–жовтня 1941 р. організовував евакуацію ввірених йому закладів до Саратова. Звільнившись із посади, 1942 р. пішов добровольцем на фронт. У листопаді 1943го загинув у бою.

¹⁴ Керував управою обербургомістр, полковник Петерскотте. Безпосередньо йому підпорядковувався бургомістр – О. Крамаренко

Засобами терору і примусової праці доволі швидко був установлений новий порядок. Поступово почали працювати деякі вцілілі підприємства. Було відновлено роботу церков, введено спрощену чотирикласну шкільну освіту. Для задоволення потреб окупантів відкрилися кінотеатри й парки відпочинку, здійснювалась концертна, театральна та виставкова діяльність. Попри це, сподівання на вагому підтримку цивільному населенню, українській культурі й діячам мистецтва були найвнищими та примарними.

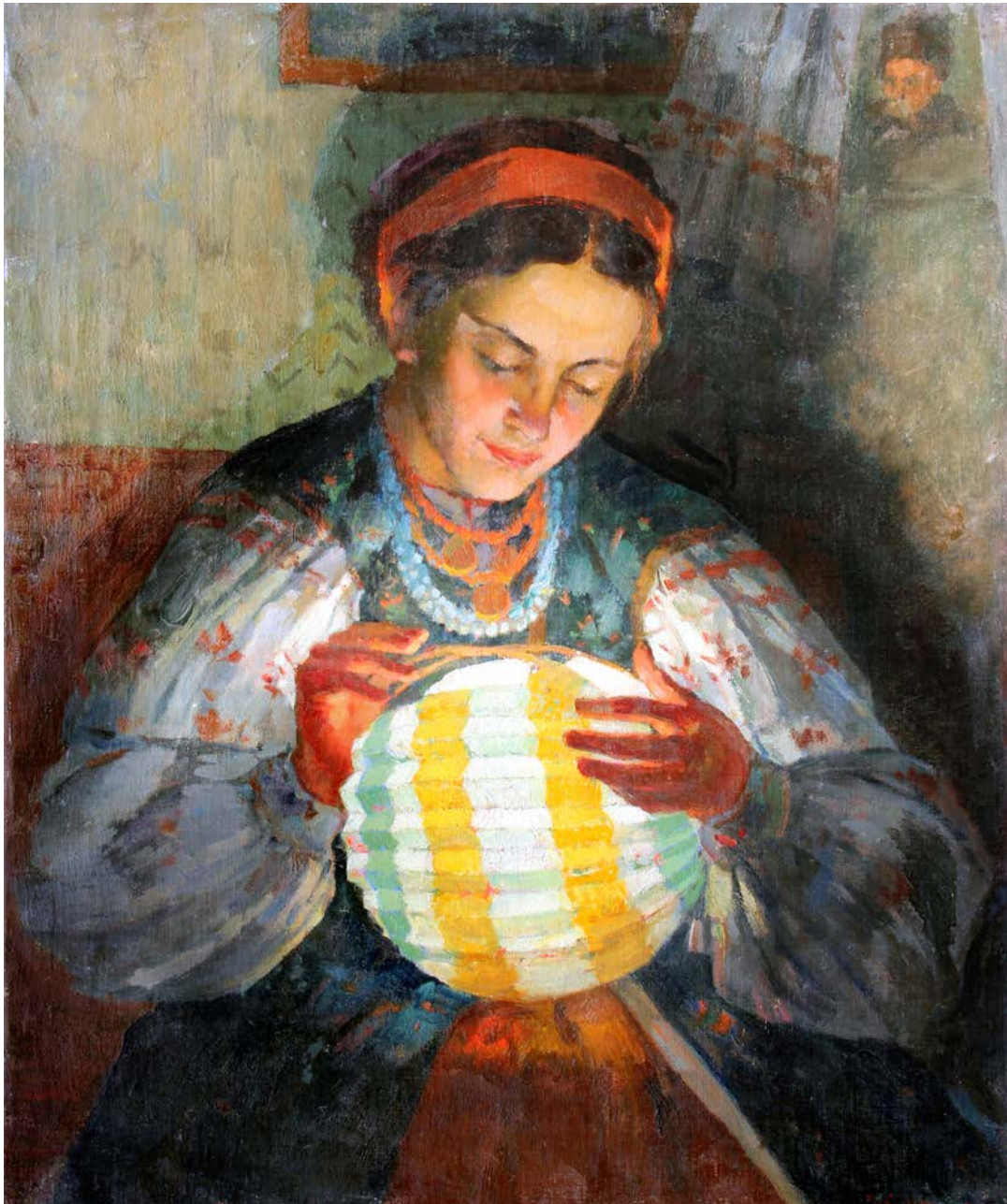
Незважаючи на те, що більшість студентів і майже весь педагогічний склад ХДХІ покинули місто, за рішенням окупаційної влади Харківський художній інститут мав відновити свою роботу. Однак реальність суперечила цим намірам. З дописів М. Козика ми знаємо, що після 24 жовтня протягом двох тижнів він перебував удома, «нікуди не кажучи носа і лише слухав інформації сторожів інституту» [14]. Саме від них професор і дізнався, що окупанти піддали заклад безжалісному грабунку і вивезли дві машини «мистецького скарбу», а в навчальних приміщеннях облаштували військовий шпиталь. Велику кількість обладнання та інвентарю було кинуте просто неба. Один з найстаріших навчальних закладів міста гинув на очах свого ж персоналу. З іншого боку, насувалась холодна й голадна зима 1941/1942 рр.

В умовах, що склалися, за наполяганням колег (Прохорова, Кокеля, Зубаря та інших) та за суворим наказом міської управи, Михайло Козик мужньо прийняв на себе посаду директора інституту. Комусь треба було брати відповідальність і рятувати хоча б те, що залишилося; а також взяти під захист залишок студентів – по суті, ще дітей. Козик згадує: «Мене запросили прийти в управу і взяти призначення. Мусів, бо німці оголосили: “За саботаж – розстріл!”. Думав, що я деяку користь зроблю для інституту, бо безначаліє веде до повної руйнації майна і загибелі установи <...> Прийшлося працювати в такий час коли людей на вулиці хапали, грабували; світла немає, води немає, дров немає, хліба немає <...> Моїм завданням було – спасати людей і себе від голодної смерті» [14].

Новопризначений директор вищу домігся від управи альтернативного приміщення – декілька кімнат у коколі та на першому поверсі колишньої галереї картин Т. Шевченка¹⁵ (вул. Раднаркомівська, 11). Звільнивши ці приміщення від сміття та бруду, який залишили по собі військові вермахту, якимось зуміли обладнати навчальні майстерні. Поетапно перевезли санчатами та перенесли на

(вчений, професор ХТІ), призначений з представників місцевого населення. Пізніше Крамаренка було підвищено до рівня обербургомистра, але в серпні 1942 р. за звинуваченням у саботажі звільнено з посади, а в січні 1943го – заарештовано і страчено. Новим обербургомістром став заступник Крамаренка з юридичних питань, адвокат О. Семененко.

¹⁵ Нині це будівля Харківського художнього музею на вул. Жон Мироносиць, 11 (до 2016 р. – вул. Раднаркомівська).

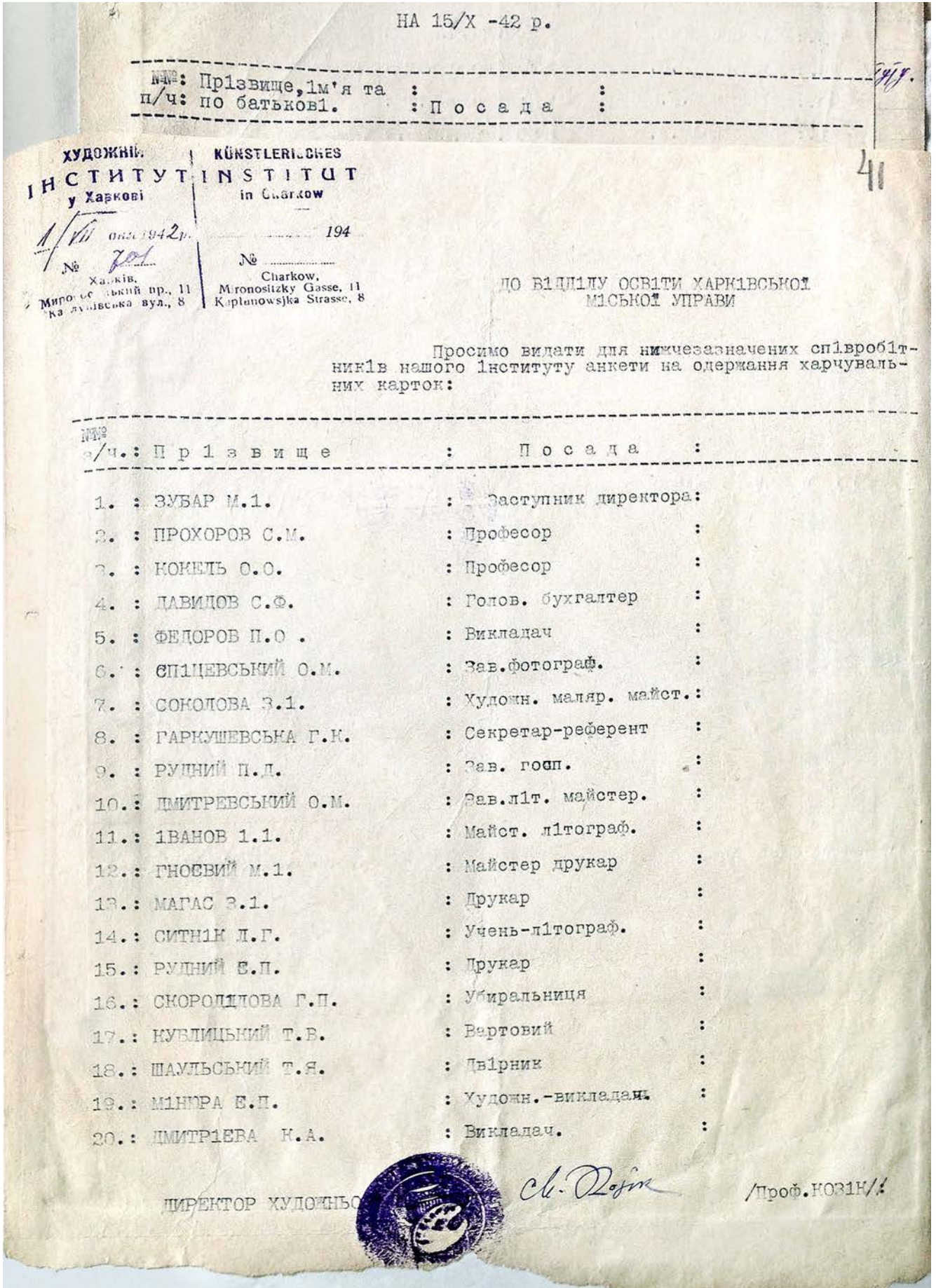
Іл. 33. Дівчина з ліхтариком. П., о. 1942. НМШ, Львів

власних спинах усе цінне, що вціліло на Каплунівській, 8: книги з бібліотеки, навчальне обладнання та реквізит, друкарські верстати, літографське каміння і фарбу, художні цінності з методфонду тощо.

Навчальний процес розпочали наприкінці 1941го. Саме цього часу на викладацьку і допоміжну роботу до інституту прийшли: М. Добронравов, К. Дмитрієва, Ф. Черноморченко, О. Дмитревський, Є. Мінюра, П. Федоров, І. Іванов, Г. Гаркушевська та інші. При цьому чисельність працівників адміністративної частини та студентів була майже однакова (приблизно 28 до 25ти).

Навчання в Національному художньому інституті, як його назвали в управі, проходило на основі консультацій у невеликих групах студентів (по трип'ять осіб). Навчальні плани були підлаштовані до існуючих умов і відповідних обмежень. Осно-

вну роль у роботі вишу відіграла сама майстерня. Іноді моделями для рисунку та живопису були офіцери і солдати вермахту або їхні союзники (румунські чи італійські військові), розквартировані у місті. Також було поширене виконання портретів за світлинами членів родин окупантів. Типовою винагородою за подібну роботу міг бути черствий хліб, недоїдки солдатських обідів і навіть картопляне лушпиння. Значною мірою інститут існував лише номінально, як легальний засіб допомогти персоналу та студентам врятуватися від голоду й імовірної евакуації на примусову роботу до Німеччини. Усі викладачі та допоміжний персонал мали посвідчення особи (Ausweis) і право вільно пересуватися містом, а також отримували талони на обіди. Студентство також отримало свої права та документи.

Лл. 34. Лист до відділу освіти Харківської міської управи, щодо анкет на одержання харчових карток за підписом директора НХІ, професора М. Козика. 1 липня 1942 р. Обл. держ. архів у м. Харків. Публікується вперше

УДОМОНІ
 ІНСТИТУТ ІНСТИТУТ
 у Харкові
 Харків,
 Маршала П'яних вул. 11
 Шевченківська обл., 8

KUNSTLERISCHES
 INSTITUT
 in Charikow
 Charikow,
 Al. Gomonizkyj Strasse, 11
 Kerpilow'sjka Strasse, 8

СПИСОК

СПІВРОБІТНИКІВ ХУДОЖНЬОГО ІНСТИТУТУ НА СІЧЕНЬ

1943 р.
 НА ОБІДН.

№	Прізвище, ім'я та по батькові	Посада
1.	Козік М.Я.	Директор
2.	Зубар М.1.	Заст. директора
3.	Кокель О.О.	Проф. малюв.
4.	Мінюра Е.П.	Викладач
5.	Добронравов М.М.	Доцент
6.	Федоров П.О.	Викладач
7.	Дмитрієва Н.О.	"
8.	Дмитревський О.М.	"
9.	Шудренко А.1.	Бухгальтер
10.	Починкова Н.М.	Бібліотекар
11.	Добронравова Л.К.	Зав.Художн.виставки
12.	Кеценко З.П.	Лябор.каб.навч.прил.
13.	Рудний П.Д.	Зав. вироб.
14.	Платонов 1.М.	Зав.господарств.
15.	Шкодкіна М.О.	Убиральниця
16.	Пуляєва Г.Ф.	"
17.	Коптева П.С.	" виставки
18.	Черкашкіна П.М.	"
19.	Кублицький Т.В.	Охоронник
20.	Шаульський Т.Я.	Двирник
21.	Іванов 1.1.	майстер-літограф
22.	Магас З.1.	Друкар
23.	Гноевий М.Г.	"

№№	Прізвище, ім'я та по батькові	Посада
24	Рудний Е.П.	Друкар
25	Сірицина О.І.	"
26	Нікольська Н.С.	"
27	Бороздін В.М.	Пом.друкар
28	Петрашевська І.І.	" "
29	Федорова В.А.	" "
30	Колеснік О.С.	" "
31	Леженін І.К.	Художн. оформ.
32	Леженіна М.А.	Пом.худ.оформ.
33	Вербицький Д.Д.	Учень оформ.
34	Аніканова М.І.	Палітурниця
35	Сергієва-Соколова	Художн.маляр.майст.
36	Ситніков Л.Г.	" " "
37	Юхта В.М.	" " "
38	Хмельницький А.А.	" " "
39	Журавльов А.С.	" " "
40	Ситнікова О.Г.	" " "
41	Братерський Т.М.	" " "
42	Стаханов І.М.	" " "
43	Яковенко О.М.	" " "
44	Спіцевський О.М.	" " "

ТВО ДИРЕКТОРА

СЕКРЕТАР *Кеденко*

М.Зубар

/Доц.М.ЗУБАР/

Лл. 35, 36. Список співробітників Художнього інституту /на обіді/ на січень 1943 р. за підписом заступника директора НХІ, доцента М. Зубаря. Харків, 29 грудня 1942 р. Стор. 1 і 2. Обл. держ. архів у м. Харків. Публікується вперше

ХУДОЖНИЙ ІНСТИТУТ у Харкові | KUNSTLERISCHES INSTITUT in Char'kow

№ 43. 194

СТАН ХУДОЖНОГО ІНСТИТУТУ НА 1-е СІЧНЯ 1943 р.

ХУДОЖНИЙ ІНСТИТУТ	Кількість закладів	Кількість персоналу	Кількість педагогів	Кількість обслуговувачого	Кількість учнів
	1	28	12	25	

ДИРЕКТОР ХУДОЖНОГО ІНСТИТУТУ В ХАРКОВІ /Проф. М. КОЗІН/

СЕКРЕТАР /ГАРКУШЕВСЬКА/

Лл. 37. Стан НХІ на 1 січня 1943 р. за підписом заст. директора НХІ, доцента М. Зубаря. 2 січня 1943 р. Обл. держ. архів у м. Харків. Публікується вперше

ХУДОЖНИЙ ІНСТИТУТ у Харкові | KUNSTLERISCHES INSTITUT in Char'kow

ДО ВІДДІЛУ ОСВІТИ ХМУ.

ВІДОМОСТІ ПРО СТАН ХУДОЖНО-РЕМІСНИЧОЇ ШКОЛИ НА 1-е СІЧНЯ 1943 р.

ХУДОЖНО-РЕМІСНИЧА ШКОЛА	Кількість закладів	Адмін.	Педагог.	Обслуг.	Кількість персоналу	Кількість учнів	разом
	1	3	14	1	32	44 : 25 : 24	125

ТВО ДИРЕКТОРА /Доц. М. ЗУБАР/

СЕКРЕТАР

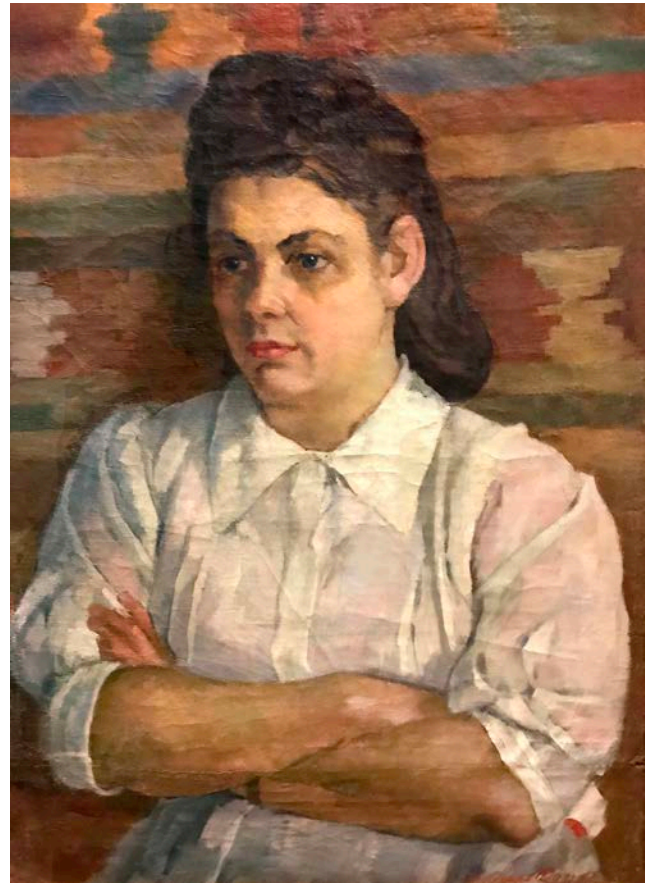
Лл. 38. Відомості про стан Художньо ремісничої школи на 1 січня 1943 р., за підписом заст. директора НХІ, доцента М. Зубаря. 29 грудня 1942 р. Обл. держ. архів у м. Харків. Публікується вперше

Таким чином, повноцінного навчального процесу в художньому інституті влаштувати так і не вдалося. Як наслідок – працівник управи В. Костенко стверджував: «Незважаючи на всі заходи, що вживав відділ освіти, художній інститут і досі (жовтень 1942 р.) не зміг розгорнути своєї академічно-навчальної частини <...>; студенти розбіглися, професорсько-викладацький склад не використовується» [21]. Через те, що НХІ виявився неспроможним до повноцінної роботи, адміністрації вищу було запропоновано перевести найкращі педагогічні сили на влаштування та відкриття на власній навчальній базі Художньо-ремісницької школи (ХРШ) і підготовчих курсів. Як наслідок, уже на 1 січня 1943 р. ця школа налічувала 125 учнів, якими опікувалися 14 педагогів. Проте проіснувала ця школа лише близько року¹⁶ [20] (іл. 37–38).

Одночасно з художньо-ремісницькою школою були облаштовані відповідні госпрозрахункові майстерні: художньо-малярська, художньо-оформлювальна, архітектурно-промислова, літографська, палітурний відділ, фотолабораторія і навіть виставковий зал. Завдяки цьому співробітники НХІ мали змогу виготовляти різноманітні портрети, тематичні картини та ікони; друкувати плакати, календарі та етикетки; виробляти вивіски і наглядну агітацію; поновлювати церкви; влаштовували експозицію творів мистецтва.

Згідно з існуючими документами можна припустити, що деякі з учнів ХРШ працювали як помічники при відповідних майстернях. Так, поміж них були С. Рудний, О. Сірицина, Н. Нікольська, В. Бороздін, В. Федорова, І. Петрашевська, О. Колесник, М. Леженіна, Д. Вербицький, А. Журавльов, В. Юхта, Т. Братерський, О. Спіцевський. Зауважимо, що в цьому самому списку ми бачимо Л. і О. Ситнікових (імовірно, це змінені прізвища Леоніда і Ольги Ситник – прийомних дітей Козика), які теж навчались та працювали у цій художньо-ремісницькій школі. Поруч є прізвища й інших учнів ХРШ: О. Яковенко, О. Хмельницького, М. Гноевого, І. Стаханова; ці учні вже після війни, закінчивши ХДХІ, стали відомими українськими мистцями [20] (іл. 34–36).

Так Національний художній інститут несподівано перетворився на невеличкий художньо-виробничий комбінат. У листопаді 1942 р. газета «Нова Україна» з піднесенням писала: «Майстерні Харківського художнього інституту роблять велику культурну справу. Той, хто колись тільки мріяв мати в себе портрети таких борців за Україну, як Іван Мазепа, Симон Петлюра чи портрет видатного українського патріота-вченого із світовим ім'ям Михайла Грушевського, той може їх тепер придбати. Крім того, в цій же серії виходять портрети Б. Хмельницького, П. Сагайдачного. Ці портрети

Іл. 39. Портрет Ольги (Ситник). П., о. 1944. 80 × 50 см. Приватна збірка

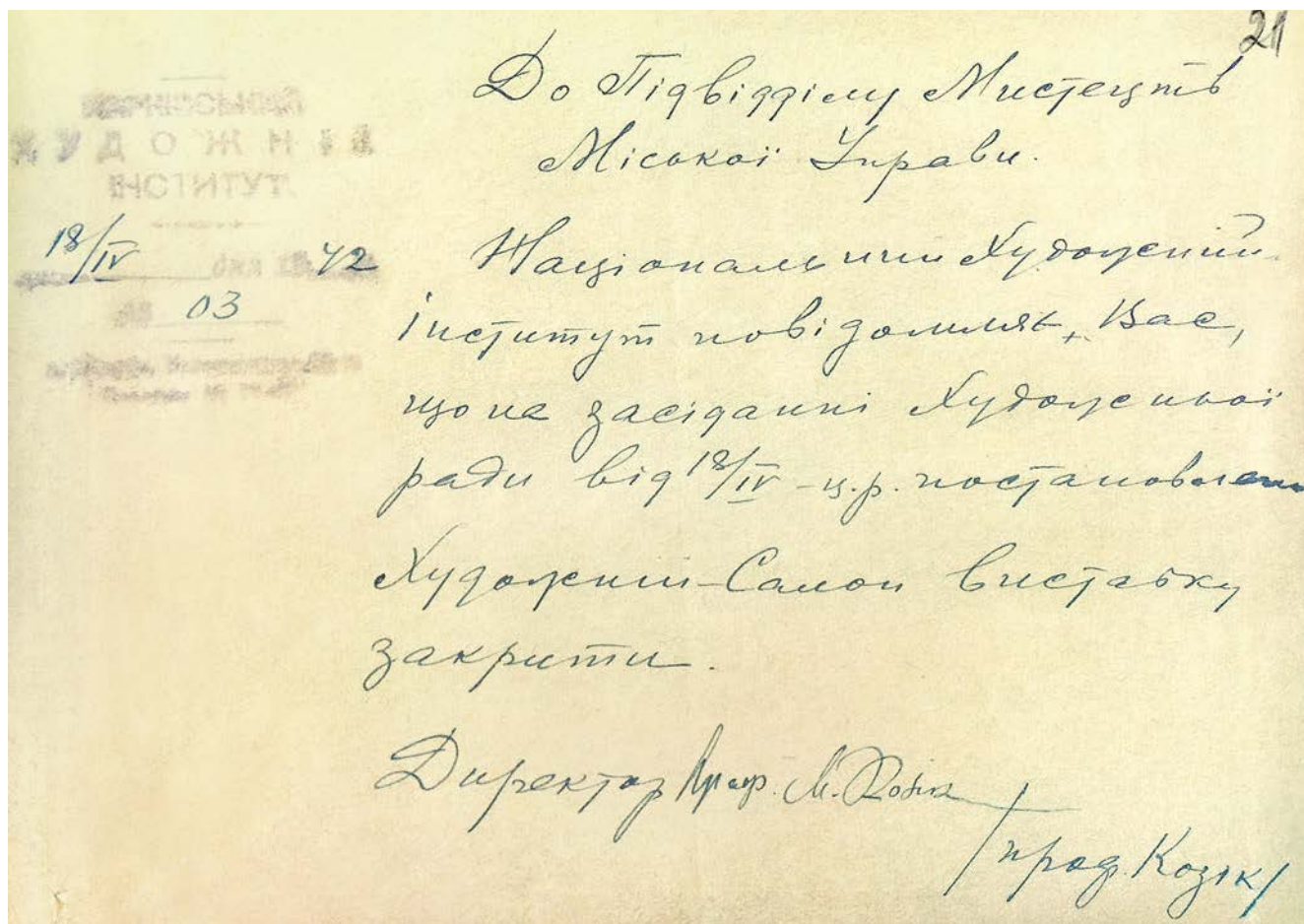
для літографії виготовляли харківські художники: професор М. Козик, доцент М. Добронравов, Є. Кишкьо, М. Жеваго. В плані робіт – портрети низки письменників: М. Хвильового, М. Коцюбинського, І. Франка. Готується до друку шкільна серія малюнків з літерами <...> [та] видання настінного календаря».

Ще раніше, у січні 1942го, при інституті відкрився «Художній салон» з метою експонування й можливої реалізації поточної мистецької продукції харківських майстрів. Завідувачем салону призначили художника-скульптора К. Бульдїна. Однак через те, що діяльність салону швидко набула занадто комерційного ухилу і переважно звелася до торгівлі коштовностями й антикваріатом, професор Козик відмовився мати будь-що спільне з такого роду підприємством¹⁷. Після відповідної заяви (іл. 40), у квітні того ж року салону було запропоновано переїхати в приміщення готелю «Інтернаціонал» (майдан Ф. Дзержинського, 7; нині – майдан Свободи).

Урешті-решт, не витримавши фізичного й емоційного напруження від болісної нестерпної роботи в окупованому Харкові, Михайло Козик вирішив:

¹⁶ 23 серпня 1943 р. Харків остаточно звільнили від нацистів. Жахлива окупація, що тривала 641 день, – закінчилась. Поруйноване місто розпочало відбудову; і вже у листопаді ХДХІ та ХХУ відновили свою роботу.

¹⁷ Без відповідного узгодження з М. Козиком К. Бульдїн передав салон з його майном приватному товариству «Культура». Метою підприємства стало грабівницьке викачування з голодуючого населення Харкова коштовностей і творів мистецтва з метою подальшого їх перепродажу окупантам.

Іл. 40. Заява директора НКІ проф. М. Козика до підвідділу мистецтв міської управи від 18 квітня 1942 р.
Обл. держ. архів у м. Харків. Публікується вперше

годі. «Нехай тут хтось інший працює¹⁸», – скаржився художник [14]. Тим паче, що як керівник він уже давно виконав своє головне завдання – зберіг не лише частину майна рідного йому вишу, а й ще, щонайменше, врятував 150–200 життів своїх співробітників і студентів.

Про творчі досягнення майстра цього періоду найбільш яскраво свідчить полотно «Дівчина з ліхтариком» (1942) (іл. 33). Вірогідно, моделлю художнику була його прийомна донька Оля. Композиційною домінантою портрета є сам по собі паперовий ліхтарик, якого дбайливо тримають, немовби оберегають від навколишньої загрози, руки дівчини в українському одязі. З правого «червоного кута» картини за сценою спостерігає Тарас Григорович. Світло протиставлено темряві... Без сумніву, цей портрет є одним з найкращих творів майстра початку 1940х рр., що збереглися до наших днів. Дивно, як такий життєствердний образ міг виникнути за часів окупації Харкова?..

¹⁸ Після листопада 1942 р., коли професору М. Козіку з родиною вдалося вирватися з Харкова, кілька місяців поспіль (включаючи час тимчасового звільнення міста від нацистів з 19 лютого до 15 березня 1943 р.) функції директора інституту виконував доцент М. Зубар.

ДОРОГА НА ЗАХІД: ЛЬВІВСЬКА ГОЛГОФА

Імовірно, в листопаді 1942 р. з неймовірними труднощами та «з великою радістю» М. Козіку вдалося вирватися з того пекла. Разом з дружиною Варварою, тещею та двома прийомними дітьми він дістався Києва, де на них очікували інші випробування. Козик зазначає: «В скорому часі був наказ від німців: «Всім виїхати з міста! Хто залишиться – буде розстріляний на місці!» [14].

На початку 1943 р. художник з родиною опинився у Львові. Розпочали облаштовуватись на новому місці. Майже одразу Михайла Козіка запросили до викладання у Львівській художньо-промисловій школі¹⁹ (разом із К. Бульдіним, М. Бутовичем, М. Жеваго, І. Северою та іншими). Невдовзі було влаштовано виставку найкращих студентських робіт. З'явилася й нагода приєднатися до Спілки українських образотворчих мистецтв.

З часом за пропозицією В. Кричевського Козик перейшов до іншого навчального закладу – Вищих образотворчих студій, які було утворено восени того ж року. Відбулося святкове відкриття закладу,

¹⁹ Нині це Львівський фаховий коледж декоративного і ужиткового мистецтва ім. Івана Труша.

Іл. 41. М. Козик серед професорів і викладачів Вищих образотворчих студій. У першому ряді (зліва направо): невідома, М. Дмитренко, С. Литвиненко, В. Кричевський, М. Азовський, М. Козик, М. Бутович, невідома. Львів, 1943. Світлина з приватної збірки

в церкві Спаса відслужено Службу Божу. До зібрання промовляли по черзі: о. С. Сапрун, І. Іванець та професор І. Свенціцький. І. Свенціцький слушно звернув увагу на виховання молодих митців у душі національного мистецтва. До викладацького складу Студій увійшли: ректор В. Кричевський та декан С. Литвиненко і професура: з малярства – М. Козик, з рисунку – М. Дмитренко, з різьблення – С. Литвиненко, з графіки – М. Бутович, з перспективи – П. Головатий. Проте цей заклад проіснував лише чотири-п'ять місяців (іл. 41). У ті часи були створені пейзажі «Стара липа» (1943) і «Хутір Решітка», а також «Портрет Анни» і «Портрет Ольги (Ситник)» (іл. 39) (обидва 1944).

Невдовзі до Львова повернулися бойові дії²⁰. Завдяки енергійному натиску частини радянської армії і підрозділів Армії Крайової німців було вибито з міста. Проте серед львів'ян почали поширювались чутки про можливі репресії та мобілізацію.

²⁰ Битву за Львів 1944 р. (відома як Операція «Буря», або «Львівське повстання») було розпочато 22 липня збройними силами Армії Крайової (АК). За відповідною домовленістю підрозділи АК мали стати господарями місцевості перед вступом у Львів Червоної армії (ЧА). Збройні сили АК захоплювали визначені для них квартали і брали під охорону найважливіші об'єкти, прикрашаючи звільнені будинки польськими прапорами. Ентузіасти з числа польського населення допомагали ловити тих німців, що втікали з міста. На фінальному етапі операції «Буря» частини ЧА і підрозділи АК вели бойові дії проти німців спільно, як союзники. Уже з 26 липня на ратуші майорів польський прапор, а нижче (на рогах вежі) – ще чотири: прапори СРСР, США, Англії та Франції. До 27 липня бої за звільнення міста від загарбників переможно закінчилися. Протягом двох днів вулиці Львова патрулювали разом червоноармійці і воїни АК.

Багато хто з українців шукали можливість виїхати в передмістя... Так само вирішив діяти і Михайло Козик. На деякий час він оселився на хуторі Решітка, неподалік від сіл Тернівка і Лавочне. Імовірно, тоді художник уже знав про звинувачення в колабораціонізмі та про позбавлення його звання професора, а також про виключення зі складу Спілки художників.

Тож протягом 1944–1945 рр. мистець працював у селі Тернівка. У захристії (пресвітерії) церкви Введення в Храм Пречистої Діви Марії (іл. 44) Михайло Козик створив таємно від «советів» величезні розписи. За якістю і масштабом – це один з найбільш вражаючих його творів. Загальна площа роботи становить майже 100 м² [22]. Крім розпису внутрішньої поверхні бані купола в захристії церкви (іл. 45), виконаного переважно орнаментально-декоративними засобами (плетіння виноградної лози), художник написав сім окремо розташованих тематичних картин на класичні біблійні сюжети: «Воскресіння» (іл. 49), «Преображення Господнє», «Моління про Чашу», «Несення Хреста», «Розп'яття» (іл. 46), «Христос Виноградар» (іл. 50) та «Зустріч Христа з Апостолом Петром». Живопис було виконано олійними фарбами по полотну, наклеєному на дерев'яні стінові бруси з відповідним ґрунтуванням. Усі сюжети бездоганно вирішені та майстерно прописані. На тлі кожної композиції автор відтворив відповідний до змісту пейзаж. По периметру всі картини обрамлені квітковими орнаментами. Загалом цей стінопис можна вважати

Іл. 42. Плащаниця. П., о. 1945. Власність церкви.
Фото В. Сачка, 2018–2020

Іл. 43. Зішестя Святого Духа. Напрестольна ікона. П., о. 1945.
Власність церкви. Фото В. Сачка

синтезом властивих майстру композиційно-просторових засобів та елементів народного живопису. При цьому загальна колористика виглядає більш стриманою і навіть мінорною у порівнянні з більшістю станкових полотен майстра. Поза сумнівом, на загальне рішення цього розпису вплинули важкі випробування тих часів, пов'язані з радянською, а потім з нацистською окупацією Західної України. У церковному «Пом'янику» є запис, який засвідчує, що «Козік Михайло професор Академії мистецтв з Києва вимальював всю Превзитерію і образ Сошеств Св. Духа».

Окрім монументального стінопису для цієї ж церкви маєстро Козик створив напрестольну ікону «Зішестя Святого Духа» (іл. 43), ікону «Воскресіння» (іл. 47, 48) та «Плащаницю» (іл. 42). Ікону «Зішестя Святого Духа» мальовано на полотні. Образ вмонтовано у майстерно вирізьблену раму. Центральна домінанта ікони – постать Богородиці, що молитовно склала долоні. Обабіч неї – фігури апостолів, на яких спрямовані промені благодаті. Живописне і композиційне вирішення ікони «Воскресіння», теж виконаної на полотні, перегукується зі стінописною версією цього ж сюжету, намальованою поруч на стіні святилища. Різниця відчутна лише у пропорціях тіл та в загальному колориті. У порівнянні з іншими образами, «Плащаницю» характеризує більш площинний, декоративний підхід з відгомном народного малярства. У цій багатофігурній композиції зі сценою оплакування Христа присутні дев'ять священних персонажів, тісно пов'язаних між собою обставинами події та щирістю почуттів. Темний колорит вдало посилює драму прощального ритуалу. Зовні сцену оплакування обрамляють витончені позолочені орнаменти та кириличні написи. Між тим, зара-

ди справедливості слід зазначити, що у козиковій версії «Воскресіння» помітний вплив вирішення мозаїчної ікони М. Нестерова 1892 р., а «Плащаниця» сприймається реплікою на аналогічний твір В. Васнецова 1896 р. На тильному боці ікони «Воскресіння» зберігся напис, зроблений майстром власноруч: «Цей образ намальований на кошти Анни Магурчак²¹. Мальовав Михайло Козик року Божого 1945, 8/1 [8 січня]».

У цей же час для церкви Різдва Пресвятої Богородиці у селі Лавочне (іл. 51), що розташоване поруч із Тернавкою, Михайло Козик намальовав два масштабні образи (2×3 м): «Богородиця – Владичиця Земна» (іл. 54) та «Успіння Пресвятої Богородиці» (іл. 55). Ці ікони художник зробив у 1944 р. на замовлення місцевого пароха церкви о. Зіновія Кузьмовича, який служив і в церкві с. Тернавки. Шкода, що ці шедеври сакрального живопису згоріли разом з церквою в пожежі²² 2012 р. Один з авторів цих рядків Володимир Сачко впродовж багатьох років, від малої дитини і аж до того лиховісного дня, мав щастя милуватися цими творіннями маєстро Козика. Придивляючись до образів, створених талановитим мистцем, можна було з усією впевненістю казати: «Його рукою водив сам Господь БОГ».

На щастя, священник Олег Вереснюк віднайшов у місцевих парафіян збережені світлини тих утрачених образів. Можливо, що, працюючи над цими іконами, М. Козик застосував набуті навички

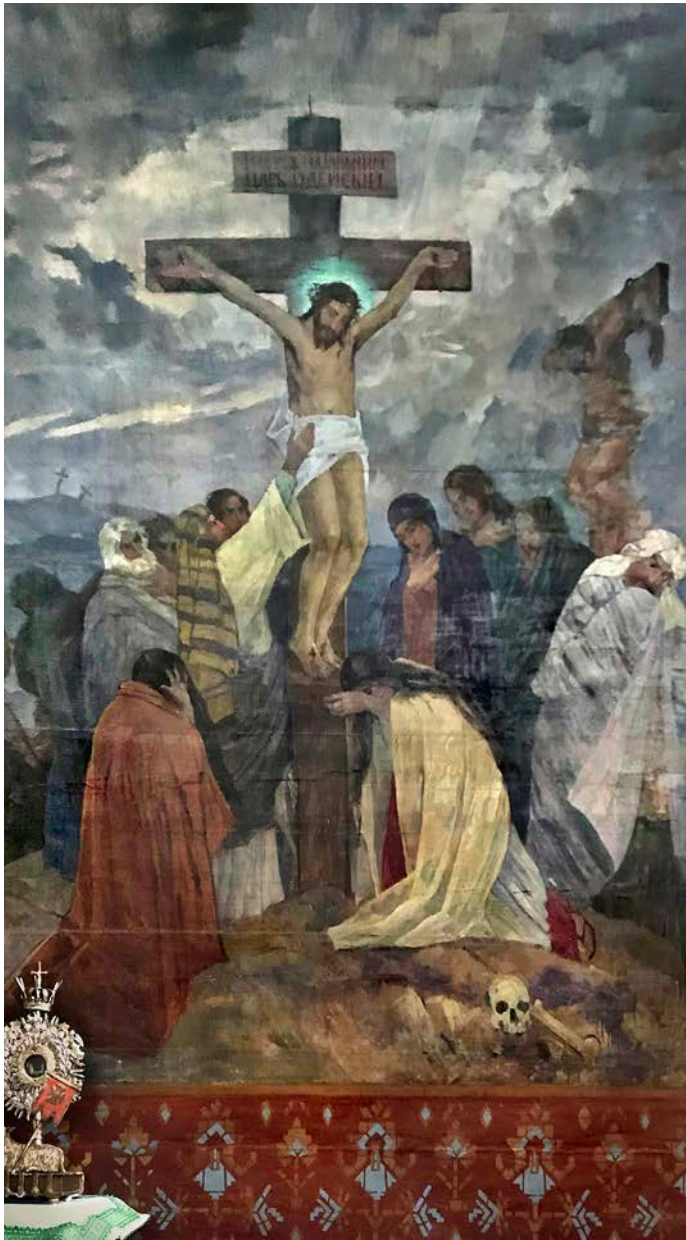
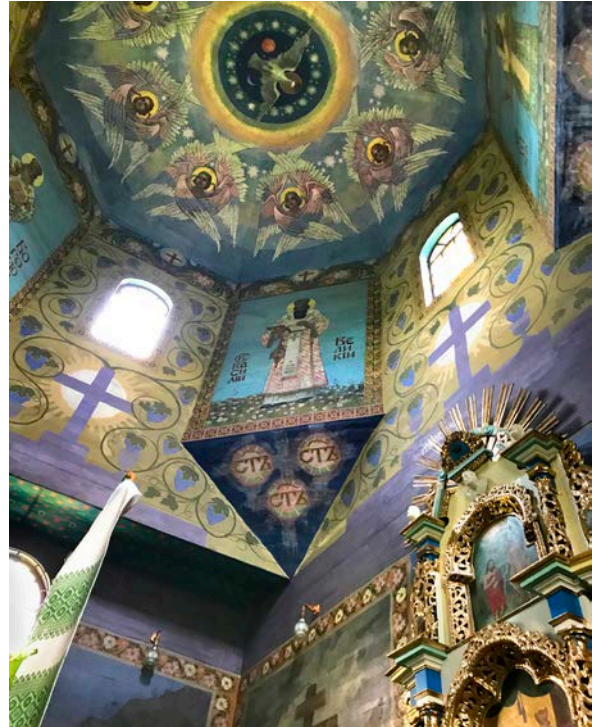
²¹ У церковному «Пом'янику» написано, що Анна Магурчак (Клюйник) офірувала на малювання образів та «Плащаниці» 50.000 злотих. На ті часи добра корова коштувала 4–5 тис.

²² За даними МНС, пожежа виникла 10 липня 2012 р. о 15:50 від удару блискавки. У 2017 р. на зібрані кошти парафіян храм було відбудовано. Ще з 1991 р. він належав до Української греко-католицької церкви.

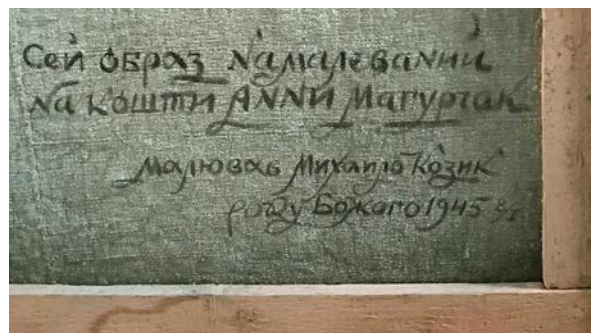
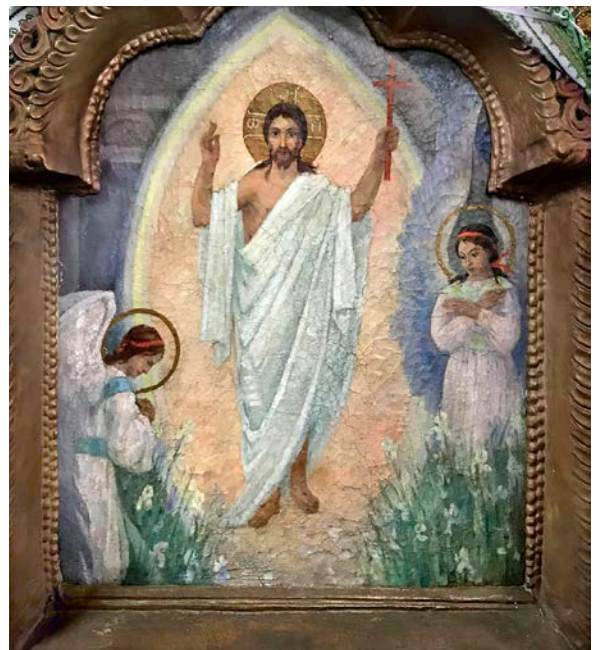
Лл. 44. Церква Введення в Храм Пречистої Діви Марії. Побудована 1921 р. Село Тернівка. Фото В. Сачка

Лл. 45. Розписи внутрішньої поверхні бані купола в захристії церкви Введення в Храм Пречистої Діви Марії. Д., о. 1945. Власність церкви. Фото В. Сачка

Лл. 46. Роз'яття. Стінова композиція (фрагмент). П. на дереві, о. 1945. Власність церкви. Фото В. Сачка

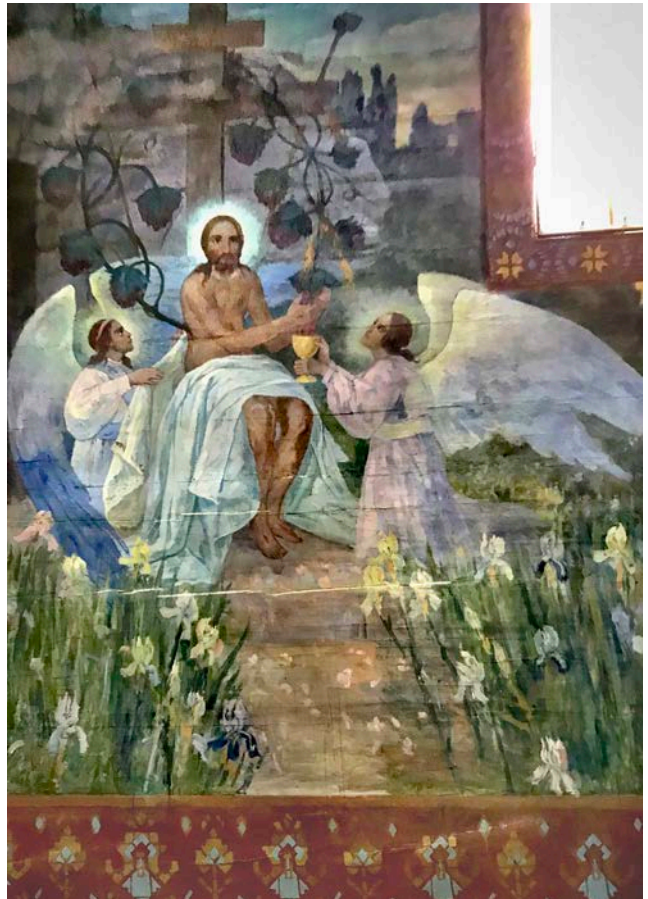
Лл. 47, 48. Воскресіння. Ікона (лице та зворот). П., о. 1945. Напис на тильному боці зроблено рукою М. Козика 8 січня 1945 р. Власність церкви. Фото В. Сачка

Лл. 49. Воскресіння. Стінова композиція. П. на дереві, о. 1945. Власність церкви. Фото В. Сачка

живопису ще з тих часів, коли він співпрацював з Іваном Іжакевичем – майстром українського іконопису. У засобах формоутворення цих образів відчувуються відгомони європейського бароко в поєднанні із засобами «живоподібності», що базувалися на принципах академічного реалізму. На іконі «Богородиця – Владичиця Земна» ми бачимо монументальну постать Непорочної Диви Марії, яка велично стоїть на земній кулі²³. Долоні Богородиці відкриті у всеосяжному заступництві. Лице випромінює посмішку всесвітньої любові. Над головою, вкритою синім хітоном, – німб, який обрамлюють дванадцять зірок. Навколо фігури Матері

²³ За свідченням Володимира Сачка, який народився та певний час мешкав у с. Лавочне, ще 1962 р. він на власні очі бачив автентичний варіант цього образу. За словами В. С., навколо земної кулі звивався червоний змія, обплітаючи її. При цьому Богородиця владною ногою твердо наступила на голову того змія, з відкритої пащі якого стирчали гострі зуби та смертоносне жало: «Жах навіювала ця пекельна істота...» Таким чином, творчий задум М. Козика нам стає більш зрозумілим. Імовірно, за узгодженням із замовником художник утілює класичний барочний сюжет, згідно з яким Непорочна Діва Марія стоїть на земній кулі, притоптуючи ногою змія, який уособлює диявола (Бут.: 3.15), а з правого боку кулі проглядає місяць (Одкр.: 12.1). У середині 1960х у Лавочному відбулися події, які змусили пароха церкви о. Зеновія Кузьмовича погодитися на перехід із греко-католицької віри у православну. Тоді ж на прохання Кузьмовича місцевий маляр-аматор Василь Онацький напередодні повернувся зі сталінського концтабору, замалював того змія-диявола. Відтоді ноги Богородиці владно стояли на виправленій В. Онацем земній кулі темно-сірого кольору, яку ми бачимо на світліні тепер.

Лл. 50. Христос Виноградар. Стінова композиція. П. на дереві, о. 1945. Власність церкви. Фото В. Сачка

Божої розташовано сім янголів, що виглядають зза хмар Всесвітнього неба. Вражаюче...

Образ «Успіння Пресвятої Богородиці» вирішено засобами більш складної багатопігурної композиції, що відтворює три рівні Буття: небесний, священний та світський (земний). Центральну частину ікони займає Ісус Христос із немовлям на руках (утіленням безсмертної душі Богоматері). Його постать розташовано на тлі сонцеподібного Хреста та Всесвітніх небес. Зліва і справа від Спасителя янголи, а над ним голуб – Святий Дух. Нижче середини, біля ніг Христа, – домовина з тілом Богородиці й Апостоли, які оплакують її. На нижньому світському рівні, по кутах ікони, зображено колінопреклонених бойків: селянку з дитиною (ліворуч) та чоловіка, що приклякнув на одне коліно (праворуч). Селяни-верховинці застигли в молитовних позах як свідки грандіозної сакральної події. Так завдячуючи звичайній випадково збереженій світліні, отримано можливість відчути Божественну велич образів, створених пензлем Михайла Козика – майстра іконопису і, поза всяким сумнівом, по-справжньому віруючої людини!

Навесні 1945 р. М. Козик перебував у місті Стрию. Імовірно, саме з цього часу він намагався знайти порозуміння з радянською владою та налагодити втрачений контакт зі Спілкою художників. Про це свідчить той самий лист від 14 квітня

Лл. 51. Церква Різдва Пресвятої Богородиці. Рік побудови – 1908. Село Лавочне. Фото – власність церкви

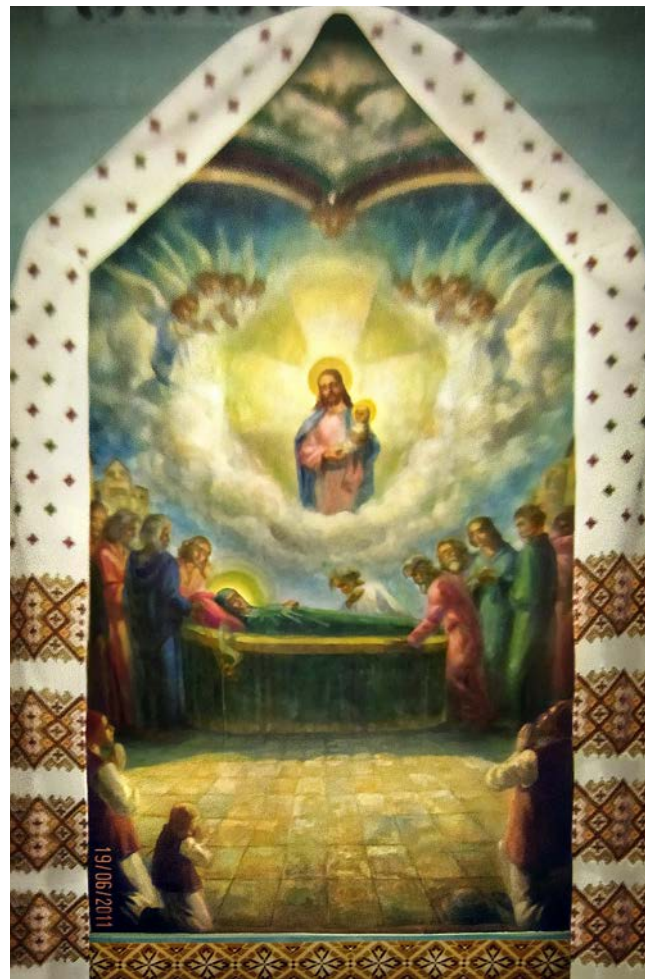
Лл. 52. Згаріще Церкви Різдва Пресвятої Богородиці (після пожежі 10.07.2012). Село Лавочне. Фото І. Чудійовича

Лл. 53. На кошти вірян церкву відновлено 2017 р. Фото В. Сачка

Лл. 54. Богородиця – Владичиця Земна. 1944. П., о. 300 × 200 см. Ікону втрачено в пожежі 10.07.2012. Фото з приватного архіву

Лл. 55. Успіння Пресвятої Богородиці. 1944. П., о. 300 × 200 см. Ікону втрачено в пожежі 10.07.2012. Фото з приватного архіву

1945 р., вірогідно – адресований до голови правління СХ УРСР Василя Касіяна, добре відомого Козіку ще з часів спільної роботи у ХДХІ. У листі²⁴ ми читаємо: «Вчора був у м. Дрогобичі, бачився там з т. Матвієнко²⁵. Довідався про Вас і взявши [ашу] адресу пишу Вам зараз же. По перше, я хочу включитися в роботу Спілки Радянських Художників України, хот мені і нездоровиться і очі болять, але ж працювати треба, особливо тепер, на користь Українській культурі. Хотів би одержати інформації що до виставок і взагалі поновити себе як члена Спілки Радянських Художників і мати членський білет, бо тут без документа, без певної рекомендації щось творчо робити особливо з натури не можливо. Там в Києві і Харкові напевно ходить багато різних чуток, негативних звичайно, в більшості брехливих і я хочу в цьому листі поінформувати Вас, як фактично була справа і чого я на сьогодні не в Києві чи Харкові, а в горах і на землях Західної України – все ж на своїй землі, німцям при всьому їхньому бажанні не вдалось мене вивезти в Германію. Це мені багато коштувало морально, але я вирішив краще вмерти на своїй землі а ніж блукати в еміграції в німеччині чи десь інде, куди потрапили наші художники як і галичане. Цілком нормально, коли у когось з'явиться запитання, чого я не евакуювався з Харкова, а попав до окупантів? Але тут необхідно подивитись на де які передумови і тойді стане ясно чому...» [14] (іл. 56).

Скільки болю й розпуки можна відчутти, читаючи цього листа! Між рядками ми нібито прочитуємо риторичне питання, що в ті роки мучило Михайла Якимовича: «Чому саме на мене впала ця кара?»... Однак ми знаємо, що в окупованому Харкові поруч із Козиком працювали й інші викладачі: С. Прохоров, О. Кокель, М. Зубар, М. Добронравов... Та професора Козика радянська влада вирішила знищити, а іншим – вручала ордени²⁶...

У 1946 р. М. Козик знов повернувся до Львова. Звісно, що в досить поважному віці художник не міг безкінечно переховуватись по селах та містах Бойківщини. Попри все, приваблива мистецька робота чекала на майстра й тут. За свідченням доньки Лесі, він брав участь в оздобленні церкви Петра і Павла [12], а для Успенської церкви створив ікону «Христос Виноградар» (іл. 58). Під час роботи над цим образом Михайло Козик намалював

поширений на Львівщині іконографічний тип, що показує символічне зображення Ісуса Христа. На перший погляд, майстер нібито повторює той самий сюжет, який був ним створений раніше, за часів стінопису святилища церкви Введення в Храм Пречистої Діви Марії в с. Тернавка. Але в іконографії львівського образу є і певні відмінності. Перш за все – більш яскравий, насичений колорит і посиленний український підтекст (етноікона). У цьому живописі також утілено інтерпретацію слів Євангелія «Христос – виноградна лоза, віги – його учні, а лоза та виноградні грона – вино і хліб причастя, тіло і кров Христа». Проте обабіч від Спасителя художник зобразив янголів у характерному українському одязі, один з яких тримає золоту чашу Граалю. Христос вичавлює грона з німбоподібної виноградної лози в ту чашу. На другому плані ми бачимо хрест із написом І.Н.Ц.І. (Ісус Назаретянин Цар Іудейський), а в далечині – квітучі поля, вічнозелені смереки й улюблені мистцем Карпати. На передньому плані, біля ніг Спасителя, – стрункі іриси, що тягнуться до неба. Фактично ця ікона є своєрідним фінальним акордом усієї творчості художника. У її композиції чітко сприймається мотив жертвності. Дуже символічно, що досвідчений живописець, професор Михайло Козик і розпочинав, і закінчував свою мистецьку діяльність як іконописець!

Того ж року Михайло Козик доклався до роботи над оформленням літературно-меморіального музею Івана Франка в селі Нагуєвичі (нині Дрогобицький рн Львівської обл.) (іл. 59–61). Видатний український поет, прозаїк і громадсько-політичний діяч народився в цьому селі 1856 р., ще за часів Австрійської імперії. Для вшанування 90ліття з дня народження І. Франка була створена урядова комісія під головуванням М. Бажана, до якої входили совєцькі пропагандисти й агітатори. Але для втілення задуму потрібний був фаховий художник, який би створив саму експозицію музею. Отоді й згадали про «місцевого маляра» Козика, який на той час жив і працював на Львівщині.

Звісно, Михайло Якимович зрадів такій нагоді, бо отримав додаткову можливість реабілітувати себе перед радянською владою... Минуло понад півроку невтомної праці, і вже 27 серпня 1946 р. відбулося офіційне відкриття музею, на заході були присутні високі партійні діячі зі Львова та Києва. У межах експозиції художник презентував декілька тематичних картин і пейзажів, жіночий портрет, портрет Івана Франка та намалював родичів поета Гриня та Захара, також мешканців с. Нагуєвичі.

У ті ж часи майстер створив багато пейзажів, а також працював над численними портретами радянських діячів, героїв-орденоносців, генералів, воєначальників. Мистець наївно вважав, що радянська влада йому все пробачить.

Тож у передостанні роки життя художником були створені полотна досить різноманітного

²⁴ У цьому тексті збережено оригінальний правопис.

²⁵ Припускаємо, що тут йдеться про скульпторку Ірину Яківну Матвієнко (1904–1990), яка закінчила Харківський університет (1929), вчилася у художній студії Л. Блох у Харкові та на Центральних курсах Головопрофнаросвіти при АХРі у Москві (1929–1933), працювала в галузі станкової, монументальної та декоративної скульптури.

²⁶ У 1944 р. професор С. М. Прохоров отримав орден Червоної Зірки (Наказ № 218/248 від 28.08.1944 р. Президії ВР СРСР). У навчальних відомостях 1944/1945 рр. Семен Маркович так і писав: «Заслужений діяч мистецтв, професор, орденоносець, зав. кафедри живопису». Утім, багато хто знає, що Прохоров воював лише на фронтах Першої світової і в органах внутрішніх справ не працював. Можливо, Семен Прохоров працював у харківському підпіллі? Усе це потребує окремих досліджень...

Проф. Михайло Козик
м. Стрий. 45 р. 14/IV

Віра був у м. Дрогобичі, бачився там з м. Мамбіською. Додігав
про Вас і врявмі в адресу пишу Вам зараз же.

Що перше я хочу відключитися в роботу Стілки Радянських Художників
України, хотіли і Медаровича і сім'ю Беляєв, але ж краиво
ти треба, особливо талер, на користь українських Культурі. Хоті
би одержати інформації що до виставок і взагалі поновити себе
як члена Спілки Радянських Художників і мати талексний білет,
бо тут без документа, без певної рекомендації шось творчо
робити особливо у катюрі не можливо.

Отам в Києві та Харкові налевіе ходити багато рідних
чужак, нагадують Являйко, в більшою частині брехливіх і я хочу
в цьому місті коінформувати Вас, як фактично була справа і
того я на сьогодні не в Києві чи Харкові, а в горах і на фермах
Західної України - все як на своїй землі, кимсь кри всьому їхню
му баштанні не вдаров мене вивести в Терманію. Це мені багато
поширвало морально, але я вирішив краще вмерти на своїй землі
а ніж блукати в Еміграції в кімсьмені ті десь іще, куди потрапили
наші Художники як і залізницею.

Ніким нормальнo, коли у Києві і в Києві запитання, чого я не ева
куювалася з Харкова а понав до окупантів? Але тут коабідо по
дивитися на де які передумови і пойді стане ясно тому. При всьому ба
штанні з кайно боку я не ризуювати - Дружина хвора немийнх в
ліжку у неї кариння в кирках і запалення, крилий від болю. Довки
не має і хочітє, вона прибігла за 2 дні до прихода німців,
а головне не було транспорту тим і хоті, а мене радина складала
в буди мари сітарі і хварі. Наші студентки з дирекції. Авистом нім
ми кішки, а Ависті 2 рази їдив на ваксар і не міг сісти - Дру
жину з дітими замишів а самі кішов мене десь в експітєс на
дегний раїял. В випадок з Трахаравим и його дружиною, але
це коментє ви все знаєте. Ми міг з евакуовател. Мені мета в Стрий
і я маю хворіти

Лл. 56. Лист від М. Козика, ймовірно адресований голові правління СХ УРСР, народному художнику СРСР В. Касяну, написаний 14.IV.1945 р. у м. Стрий. Архів ХХМ. Стор. 1. Публікується вперше

Іл. 58. Христос Виноградар. Ікона. Д., о. 1945.
Власність Успенської церкви у Львові

спрямування і жанрів. Він активно подорожував та займався пейзажною тематикою: «Старовинна церква у Дрогобичі» (1945), «Могила Івана Франка», «Ліс в селі Нагуєвичі», «На Дністрі», «Вид на завод «Металіст» у Стрию» (іл. 62), «Село Тернавка з видом на гору Тростян» (іл. 63), «Борислав» (іл. 64), «Сосни» (іл. 66) – усі 1946 р. виконання. Водночас мистець працював над більш актуальною «героїчною тематикою»: «Війна в Карпатах», «Портрет генерал-лейтенанта Т. А. Строкача» (іл. 65), «Портрет генерал-майора О. М. Сабурова», «Портрет Героя Радянського Союзу, партизана-підричника Петрова» – усі 1945 р. виконання.

Останні три місяці життя Михайло Якимович перебував у Львові разом із дружиною та дітьми. Утомлена і не дуже здорова людина потребувала спокою та родинного тепла. Художник мріяв про викладацьку діяльність у Львівському інституті. У вересні 1946 р. відбулася остання зустріч М. Козика з його рідними дітьми. Леся і Максим Козики відвідали батька у Львові (іл. 67). Наприкінці цього ж року він чомусь вирішив їхати до Харкова. Мож-

Іл. 59–61. Захарій Франко і Михайло Козик перед входом до літературно меморіального музею Івана Франка в с. Нагуєвичі. Два фрагменти експозиції музею (1946). Приватна власність

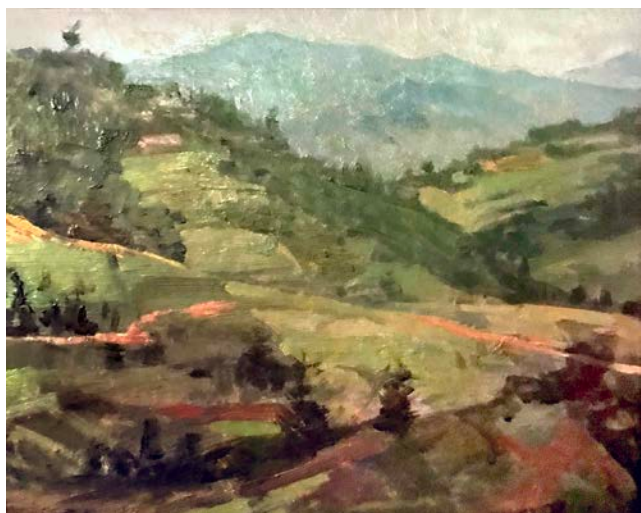
ливо, була потреба впорядкувати якісь мистецькі чи адміністративно-документальні справи...

Після повернення до Львова у Козика погіршився стан здоров'я, а вже 2 січня 1947 р. його не стало. Імовірно, стався серцевий напад, бо ще рік тому в листі до Касіяна художник жалівся на погане самопочуття... Мистця було поховано на 78 полі Личаківського цвинтаря (іл. 68).

Через двадцять два роки поруч з могилою Михайла Козика, було поховано і його першу дружину Ніну, яка померла 13 вересня 1969 р.

Лл. 62. Вид на завод «Металіст» у Стрию. П., о. 1946.
СКМ «Верховина», Стрий

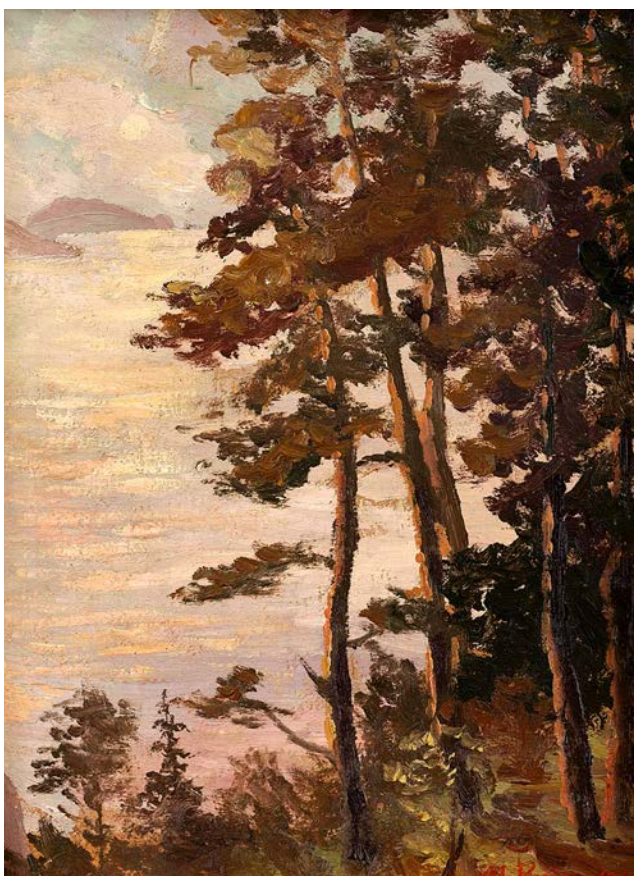
Лл. 63. Село Тернавка з видом на г. Тростян. К., о. 1946.
СКМ «Верховина», Стрий

Лл. 64. Борислав. 1946. П., о. СКМ «Верховина», Стрий

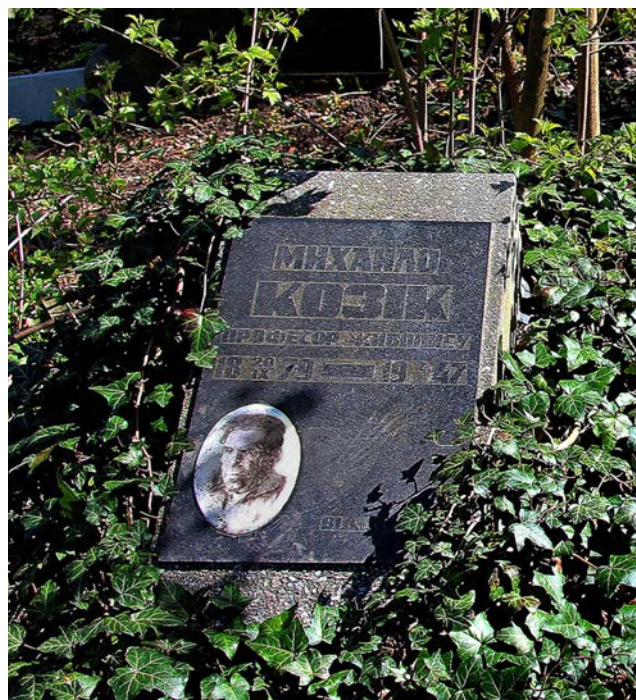
Лл. 65. Портрет генерал лейтенанта Строкача. П., о. 1945.
Музей «Дрогобичина»

Лл. 66. Сосни. 1946. П., о. Приватна збірка

Іл. 67. Михайло Козик із сином Максимом та донькою Лесею. Остання зустріч. 26 вересня 1946 р., Львів. Родинний архів

Іл. 68. Могила Михайла Козика. 78 поле Личаківського цвинтаря у Львові. Фото В. Сачка

ПІСЛЯМОВА: ШЛЯХ ДО ПОВНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Після смерті майстра, протягом тривалого часу, прийомні діти Леонід і Ольга Ситники, а також рідна донька Леся Козик зберігали творчу спадщину художника. Згодом завдяки добрій волі родини та небайдужому ставленню мистецтвознавців, декілька картин майстра було передано на зберігання до Національного художнього музею України (Київ) та Національного музею у Львові ім. А. Шептицького. Таким чином, незважаючи на лихоліття ХХ–ХХІ ст. та життєві випробування, поступово, вже у наш час, майже втрачене ім'я самобутнього художника Михайла Якимовича Козика почало повертатися до належного йому місця в історії українського мистецтва.

Першою ластівкою на шляху реабілітації М. Козика стала виставка 1958 р., присвячена 10-річчю з дня смерті художника. Її розгорнули у виставковій залі Спілки художників м. Львів. Ініціаторами вернісажу були прийомні діти художника Леонід і Ольга Ситники.

Наступний крок з відновлення пам'яті мистця було зроблено лише через 20 років. У жовтні 1979 р. відбулося вшанування 100-річчя з дня народження художника. Імовірно, одним з тих, хто найбільше доклався до підготовки святкування цього ювілею, був вдячний учень М. Козика (ще за часів навчання у Харкові), відомий львівський графік Семен Грузбер²⁷. Поза сумнівом, були й інші – діти, родичі, учні та колеги-мистці...

На початку Незалежності України, у 1992 р., іменем Михайла Козика було названо вулицю у Львові на Верхньому Личакові, біля храму Пресвятої Богородиці.

Сучасні дослідники-мистецтвознавці та охочі волонтери продовжують вивчати обставини життя художника, а також його творчий доробок, збираючи воедино, немов мозаїку, знищену часом та окупаційними режимами інформацію про долю та творчий спадок видатного мистця. Дещо в цьому напрямі вдалося зробити й нам... Поміж інших, це дослідження супроводжують 23 твори (раніше невідомі!) Михайла Козика, а також 28 унікальних фотодокументів. Декілька з цих світлин і архівних документів публікуються вперше. Сподіваємося, що найбільший резонанс серед фахівців викличе низка світлин стінопису святилища церкви Введення в Храм Пречистої Діви Марії (с. Тернівка), зроблених краєзнавцем з Бойківщини Володимиром Сачком упродовж 2018–2022 рр. Подальший пошук триває... ♦

²⁷ За словами С. Грузберга, в 1943 р. Михайло Козик урятував йому життя, переховуючи його (як утікача з нацистського концтабору) від гестапо в бучацькому храмі, де тоді майстер робив розписи. Виходячи з цього, вірогідно –десь у 1990ті рр. (?), Грузберг звертався до Меморіального комплексу історії Голокосту в Єрусалимі «Яд Вашем» (Yad Vashem) щодо внесення імені М. Козика до переліку «Праведники народів світу». Про це написано на відповідній сторінці Грузберга у Вікіпедії. Проте документальних свідчень про ці наміри та відповідне рішення з боку даної ізраїльської установи не знайдено.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волошин Л. Михайло Козик: київський період творчості (1915–1932). *Образотворче мистецтво*. 2013. № 2. С. 122–125.
2. Волошин Л. Михайло Козик: роки творчого становлення (1879–1914). Ч. 1. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2010. Вип. 7. С. 320–333.
3. Волошин Л. Пісня про природу краси. *Жовтень*. 1980. № 10. С. 141–146.
4. Волошин Л. Співець краси України: До 115-річчя з дня народження Михайла Козика. *Неділя*. 1994. 16 вересня. С. 3.
5. Город и война: Харьков в годы Великой Отечественной войны / сост.: С. М. Куделко, С. И. Посохов, Е. В. Дьякова. Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. 568 с.
6. Іменні списки співробітників мистецтва, які працювали в період німецько-фашистської окупації м. Харків (22 січня – грудень 1942 р.). ДАХО (Державний архів Харківської області). Р-2982. Харьковская городская управа (період окупації 1941–1943 гг.). Опис 4. Спр. 224. 76 арк.
7. Карпенко О. Д. Киевское художественное училище (1901–1920 годы). *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. 2017. Вип. 12/13. С. 11–72.
8. Козик Михайло Якимович (1879–1947). Живопис. Каталог. Львів, 1981. [36 с.].
9. Козик Михайло Якимович. *Словник художників України* Академія наук УРСР; ред. кол.: М. П. Бажан (відп. ред.) та ін. Київ: Головна редакція УРЕ, 1973. С. 107, 108.
10. Козик Михайло Якимович. *Художники України: енциклопедичний довідник* / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський; голова ред. кол. В. Д. Сидоренко; Академія мистецтв України, Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ: Інтертехнологія, 2006. Вип. 1. С. 289.
11. Козик Л. Спомин про батька. *Жовтень*. 1980. № 10. С. 147.
12. Козик Л. Сповідь душі. До 120-річчя з дня народження М. Козика. *Високий замок*. 1999. 22 вересня. С. 5–6.
13. Козик М. Каталог виставки до 10-річчя з дня смерті художника. Львів, 1958. [10 с.].
14. Козик М. Лист до Василя Касіяна, голови правління СХ УРСР. м. Стрий, 14.04.1945 р. *Архів ХХМ* (Архів Харківського художнього музею).
15. Макаренко М. Київські художники (Нарис перший – художники-реалісти). *Глобус*. 1927. № 3(78). С. 11–13.
16. Немцова В. Михайло Козик: лиха доля / *Наші ректори. Випробування і перемоги, 1921–2016: ювіл. альбом* / [упоряд. В. Ю. Гальченко]. Харків: ХДАДМ: б. в., 2016. С. 228–259.
17. Немцова В. Михайло Якимович Козик. *Кафедра живопису ХДАДМ: традиції та сучасність: ювілейний альбом до 95-річчя з дня заснування кафедри живопису / упоряд.: М. І. Деркач, В. Ю. Гальченко*. Харків: ХДАДМ, 2015. С. 56–57.
18. Паньок Т. В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті (1917–1991): монографія. Харків: Оперативна поліграфія: Здоровий Я. А., 2016. 660 с.
19. Положення про постійну художню виставку-салону при Національному художньому інституті у м. Харкові. [Б. д.]. ДАХО (Державний архів Харківської області). Р-2982. Харьковская городская управа (період окупації 1941–1943 гг.). Опис 3. Спр. 70. 3 арк.

REFERENCES:

1. Voloshyn, L. (2013). Mykhailo Kozyk: kyivskiy period tvorchosti (1915–1932) [Mykhailo Kozyk: Kyiv period of creativity (1915–1932)]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 2, 122–125. [In Ukrainian].
2. Voloshyn, L. (2010). Mykhailo Kozyk: roky tvorchoho stanovlennia (1879–1914) [Mykhailo Kozik: years of creative formation (1879–1914)]. Part 1. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*, 7, 320–333. [In Ukrainian].
3. Voloshyn, L. (1980). Pisnia pro pryrodu krasny [Song about the nature of beauty]. *Zhovten*, 10, 141–146. [In Ukrainian].
4. Voloshyn, L. (1994, September 16). Spivets krasny Ukrainy: Do 115-richchia z dnia narodzhennia Mykhaila Kozika [Singer of the beauty of Ukraine: To the 115th anniversary of the birth of Mykhailo Kozik]. *Nedilia*, p. 3. [In Ukrainian].
5. Kudelko, S. M., Posokhov, S. I. & Diakova, E. V. (Eds.). (2012). *Gorod i voina: Kharkov v gody Velikoi Otechestvennoi voiny* [City and war: Kharkov during the Great Patriotic War]. Saint-Petersburg: Aleteia. [In Russian].
6. Imenni spysky spivrobotnykiv mystetstva, yaki pratsiuvaly v period nimetsko-fashystskoi okupatsii m. Kharkiv [Name lists of art workers who worked during the German-fascist occupation of Kharkiv]. (January 22 – December, 1942). Fund. R-2982. Kharkovskaia gorodskaia uprava (period okkupatsii 1941–1943 gg.) [Kharkiv Municipal Council (occupation period 1941–1943)] (Inventory 4, File 224, 76 p.), *Kharkiv Region State Archive*, Kharkiv.
7. Karpenko, O. D. (2017). Kievskoe khudozhestvennoe uchilishche (1901–1920 gody) [Kyiv Art School (1901–1920)]. *Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhennia kulturnoi spadshchyny*, 12/13, 11–72. [In Russian].
8. Kozyk, M. (1981). *Kozyk Mykhailo Yakymovych (1879–1947). Zhyvopys* [Mykhailo Yakymovych Kozik (1879–1947). Painting] [Katalog]. Lviv. [In Ukrainian].
9. Kozyk Mykhailo Yakymovych. (1973). In M. P. Bazhan at al. (Eds.). *Slovnnyk khudozhnykiv Ukrainy* [Dictionary of Artists of Ukraine Academy of Sciences of the Ukrainian SSR] (pp. 107, 108). Kyiv: Holovna redaktsiia URE. [In Ukrainian].
10. Kozyk Mykhailo Yakymovych. In M. H. Labinskyi, V. D. Sydorenko; Akademiia mystetstv Ukrainy, Instytut problem suchasnoho mystetstva (Eds.). *Khudozhnyky Ukrainy* [Artist of Ukraine] (Vol. 1, pp. 289). Kyiv: Intertekhnolohiia. [In Ukrainian].
11. Kozik, L. (1980). Spomyn pro batka [Memory of my father]. *Zhovten*, 10, 147. [In Ukrainian].
12. Kozik, L. (1999, September 22). Spovid dushi. Do 120-richchia z dnia narodzhennia M. Kozika [Confession of the soul. To the 120th anniversary of the birth of M. Kozik]. *Vysokiy замок*, p. 5–6. [In Ukrainian].
13. Kozik, M. (1958). *Katalog vystavky do 10-richchia z dnia smerti khudozhnyka* [Catalog of the exhibition for the 10th anniversary of the artist's death]. Lviv. [In Ukrainian].
14. Kozik, M. (1945, April 14). Lyst do Vasylii Kasiiana, holovy pravlinnia SKh URSR. m. Striy [Letter to Vasyli Kasiyan, Chairman of the Board of the Union of Artists of the Ukrainian SSR. Striy]. Archive of the Kharkiv Art Museum. [In Ukrainian].
15. Makarenko, M. (1927). Kyivski khudozhnyky (Narys pershyi – khudozhnyky-realisty) [Kyiv artists (The first essay – realist artists)]. *Hlobus*, 3(78), 11–13. [In Ukrainian].
16. Nemtsova, V. (2016). Mykhailo Kozyk: lykha dolia [Mykhailo Kozik: a terrible fate]. In V. Yu. Halchenko (Ed.). *Nashi rektory. Vyprobuvannia i peremohy, 1921–2016* [Our rectors. Trials and victories, 1921–2016] [Anniversary album] (pp. 228–259). Kharkiv: KhDADM: n. e. [In Ukrainian].

20. Протоколи засідань <...> про закриття художнього інституту через відсутності студентів; про організацію комісії із закупівлі експонатів для національного музею (1 березня 1942 – 30 листопада 1942). ДАХО (Державний архів Харківської області). Р-2982. Харьковская городская управа (период оккупации 1941–1943 гг.). Опис 3. Спр. 69. Арк. 44, 45, 47, 62.
21. Саратов И. Гербы Харькова. Герб города в период фашистской оккупации (1941–1943). URL: <http://balakliets.kharkov.ua/epizody-istorii/gerby-kharkova> (дата звернення : 08.04.2023).
22. Сачко В. «Лаво́чне», Сколівщина, Львівщина при воротах європейського шляху України. *Історичні образки про село на Бойківщині від часів заснування до нинішніх днів незалежної України*. Львів, 2022. С. 75–80.
23. Трохименко К. Воспоминание о М. Козике, 1979. *Архів К. Трохименка*. Машинопис.
24. Чернов Л. Слово про альма-матер (1931–1970-ті). *Оригінал у власності родини художника Л. Чернова*. 120 с. Машинопис.
25. Чудійович І., Сачко В. Хроніка життя та діяльності Михайла Козика. *Наша спадщина*. 2023. № 1(33). С. 48–53.
17. Nemtsova, V. (2015). Mykhailo Yakymovych Kozyk. In M. I. Derkach & V. Yu. Halchenko (Eds). *Kafedra zhyvopysu KhDADM: tradytsii ta suchasnist* [Department of painting of KSADA: traditions and modernity] [Album] (pp. 56–57). Kharkiv: KhDADM. [In Ukrainian].
18. Panok, T. V. (2016). *Rozvytok vyshchoi khudozhno-pedahohichnoi osvity v Ukraini u XX stolitti (1917–1991)* [Development of higher artistic and pedagogical education in Ukraine in the 20th century (1917–1991)]. Kharkiv: Operativna polihrafiia: Zdorovy Ya. A. [In Ukrainian].
19. Polozhennia pro postiinu khudozhniu vystavku-salonu pry Natsionalnomu khudozhnomu instytuti u m. Kharkovi [Regulations on the permanent art exhibition-salon at the National Art Institute in Kharkiv]. (N. d.). Fund. R-2982. Kharkovskaia gorodskaia uprava (period okkupatsii 1941–1943 gg.) [Kharkiv Municipal Council (occupation period 1941–1943)] (Inventory 3, File 70, 3 p.), *Kharkiv Region State Archive*, Kharkiv.
20. Protokoly zasidan <...> pro zakryttia khudozhnoho instytutu cherez vidsutnosti studentiv; pro orhanizatsiuiu komisii iz zakupivli eksponativ dlia natsionalnoho muzeiu [Minutes of meetings <...> about the closure of the art institute due to the absence of students; on the organization of the commission for the purchase of exhibits for the national museum]. (March 1, 1942 – November 30, 1942). Fund. R-2982. Kharkovskaia gorodskaia uprava (period okkupatsii 1941–1943 gg.) [Kharkiv Municipal Council (occupation period 1941–1943)] (Inventory 3, File 69, pp. 44, 45, 47, 62), *Kharkiv Region State Archive*, Kharkiv.
21. Saratov, I. (N. d.). Gerby Kharkova. Gerb goroda v period fashistskoi okkupatsii (1941–1943) [Coat of arms of Kharkiv. Coat of arms of the city during the Nazi occupation (1941–1943)]. Retrieved from <http://balakliets.kharkov.ua/epizody-istorii/gerby-kharkova>. [In Russian].
22. Sachko, V. (2002). «Lavóchne», Skolivshchyna, Lvivshchyna pry vorotakh yevropeiskoho shliakhu Ukrainy [«Lavóchne», Skolivshchyna, Lviv region at the gate of Ukraine's European path]. In *Istorychni obrazky pro село на Boikivshchyni vid chasiv zasnuvannia do nynishnikh dnev nezaleznoi Ukrainy* [Historical pictures of the village in Boykiv region from the time of its foundation to the present days of independent Ukraine] (pp. 75–80). Lviv. [In Ukrainian].
23. Trokhymenko, K. (1979). Vospominanie o M. Kozike [Memories about M. Kozik]. *Archive of K. Trokhymenko*. Typescript. [In Russian].
24. Chernov, L. (N. d.). Slovo pro alma-mater (1931–1970-ti) [A word about the alma mater (1931–1970s)]. *The original in possession of the family of the artist L. Chernov*. Typescript. [In Ukrainian].
25. Chudiyovych, I. & Sachko, V. (2023). Khronika zhyttia ta diialnosti Mykhaila Kozyka [Chronicle of Mykhailo Kozik's life and activities]. *Nasha spadshchyna*, 1(33), 48–53. [In Ukrainian].

DOI 10.33625/hudprom2023.01.140

**Valeriy GALCHENKO, Valentina NEMTSOVA, Volodymyr SACHKO, Igor CHUDIYOVYCH
MYKHAILO KOZYK – ARTIST AND EXECUTIVE: RETURN FROM OBLIVION**

The article is dedicated to the half forgotten Ukrainian artist Mykhailo Kozyk (1879–1947) – a master of impressive still lifes, portraits, landscape paintings, genre paintings and monumental church paintings, as well as an artist of original illustrations. Kozyk belongs to the generation of artists who entered the arena of Ukrainian cultural and artistic life at the beginning of the 20th century. The heyday of his talent came in the 1930s – the first half of the 1940s. During the years of his work, M. Kozyk created more than 500 paintings and monumental paintings, as well as several hundred graphic compositions (most of which are considered lost). For more than 25 years, he was involved in the formation of higher art education in Ukraine. Kozyk taught and was the head of Kyiv Art School (1915), held the position of professor at the Kyiv Institute of Architecture (1918), and Kyiv Art Institute (1925); was a teacher (1932), and then a professor at Kharkiv State Art Institute (1939), acting director of the National Institute of Art during the German occupation of Kharkiv (November 1941 – November 1942), taught painting at the Lviv Academy of Arts (1944). Among his students, the most famous are: Ye. Volobuyev, V. Golovaty, N. Umansky, F. Nyrod, O. Vandalovsky, M. Ashikhman, M. Slipchenko, L. Chernov, V. Yatsenko, G. Tomenko, O. Yakovenko, S. Gruzberg. A purposeful study of the artist's work began after 1979, when thanks to the insistence of children, friends, and grateful students, the 100th anniversary of the artist's birth was celebrated. During the time of independence, the period of the early 1910s, and middle 1920s of the master's work was well studied. However, the period of maturity of the master associated with Kharkiv (1932–1942), as well as the years of his forced stay in Western Ukraine (1943–1946), are not sufficiently reflected in the existing publications. A large part of the present publication is devoted to the last fourteen years of the artist's life and work. A significant part of the illustrations is published for the first time.

KEYWORDS: Mykhailo Kozyk, rector, artist, Ukrainian style, easel painting, icon painting, higher art education, biography, memory

Стаття надійшла до редакції: 11.04.2023

Прийнята до публікації: 01.06.2023

Дата публікації: 30.06.2023

© Гальченко В., Немцова В., Сачко В., Чудійович І., 2023